

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

ВЕГЕШ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ І ГЕОПОЛІТИКА

Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Ужгород 2020

УДК 323 (031)

ББК Ф4я20

В 26

Робоча програма навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика» для здобувачів вищої освіти галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування освітньої програми Публічне управління та адміністрування.

До навчально-методичного посібника також включені плани семінарських занять та питання для самоперевірки засвоєних знань.

Рецензенти:

Асланов Стеллас Антипович, доктор політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Буркало Валентин Васильович, кандидат філософських наук, доцент кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Відповідальний за випуск:

Петрінко Віктор Степанович, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рекомендовано до друку на засіданні
кафедри політології і державного управління ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»
Протокол №3 від 9 листопада 2020 року

© Вегеш М.М., 2021

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування Показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма Навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 6	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 105	1-ий	1-ий
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин: для денної форми навчання: 5 аудиторних – 84 самостійної роботи студента – 96	1-ий	1-ий
	Лекції:	
	44	24
	Практичні (семінарські):	
	40	-
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	96	156

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика» є засвоєння студентами базових знань із фундаментальної і прикладної політичної географії, геополітики, геостратегії держав та усвідомлення ними ролі навчальної дисципліни для розуміння сучасного світового політичного процесу.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

1) загальних компетентностей:

- Міжособистісна: здатність ефективно спілкуватися з широким колом людей з різних верств суспільства (ЗК-2);
- Дослідницька: здатність знаходити, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел (ЗК-3);
- здатність застосовувати знання на практиці (ЗК-9);
- знання і розуміння предметної області та розуміння професії (ЗК-10);
- здатність працювати в міжнародному контексті (ЗК-11);
- здатність навчатися та самонавчатися (ЗК-12).

2) фахових компетентностей:

- здатність здійснювати фаховий аналіз та оцінку управлінських процесів у глобальному, регіональному та локальному вимірах (ФК-4);
- здатність до критичного аналізу суспільно-політичних процесів (ФК-6);
- здатність до дослідницької та пошукової діяльності в сфері публічного управління та адміністрування (ФК-11);
- здатність спілкуватись, дискутувати та співпрацювати зі спеціалістами різних галузей знань (ФК-12);
- здатність робити свідомий вибір, застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних та колективних рішень, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави (ФК-13);
- здатність орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування (ФК-14).

3) інтегральної компетентності: здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері публічного управління та адміністрування або в процесі навчання, що передбачає застосування теорій та наукових методів відповідної галузі і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Крім того, вивчення вказаної обов'язкової навчальної дисципліни дозволить здобувачу вищої освіти у подальшому орієнтуватися в проблематиці актуальних проблем політичної географії і геополітики. Геополітичні виклики є особливо злободенними для тих держав, які переживають етап становлення своєї політичної системи, у т.ч. і для України, що актуалізує необхідність розроблення моделей зрівноваження територіально-політичних процесів у державі, виявлення та проектування місця України, з одного боку, у

світових геополітичних процесах, з другого – у глобальних геополітичних моделях. Такі важливі геополітичні проблеми, як непорушність державної території України, особливості функціонування її державних кордонів, збереження державно-територіальної цілісності, просторової збалансованості державного управління і місцевого самоврядування висвітлені у широкому контексті сучасних внутрішніх і зовнішніх суспільно-політичних взаємин, практичних запитів.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика» є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП):

- ОК 3   Історія та культура України
- ОК 7   Вступ до публічного управління та адміністрування

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Публічне управління і адміністрування», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування завдань спеціальності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами, аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в сучасному культурному просторі	ПРН-1
Використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати дослідницькі професійні навички; інтерпретувати результати наукового дослідження, оцінювати межі їх застосування, можливі ризики їх впровадження в соціокультурному середовищі	ПРН-9
Розглядати суспільні явища в розвитку і конкретних історичних умовах, розуміти сутність та принципи розвитку суспільства в цілому, окремих соціальних інститутів, груп та індивідів	ПРН-12

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- іспит;
- письмове тестування;
- аналітичне есе;
- аналітичний реферат;
- презентація результатів виконаної індивідуальної роботи здобувача.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: виступ на семінарських заняттях, написання аналітичного есе, письмове тестування з теми.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Вивчення дисципліни «Політична географія і геополітика» передбачає творчий підхід здобувачів вищої освіти до пошуку відповідей на питання з найактуальніших проблем політичної географії і геополітики, саме тому, аби запобігти формалізованому підходу до даного предмету, рекомендовані такі **види індивідуальної роботи:**

1. опрацювання першоджерел та написання есе;
2. аналіз праць теоретиків і методологів політичної географії і геополітики та підготовка рецензій;
3. за допомогою різноманітних методів збору та обробки інформації проведення наукових досліджень.

Есе – жанр філософського, літературно-критичного, політико-публіцистичного твору, що поєднує індивідуальну позицію автора/авторки, з невимушеним, часто парадоксальним викладом, орієнтованим на яскраву, образну та лаконічну розмовну мову.

Основні вимоги до написання та оформлення есе:

- тема есе може формулюватися самостійно студентом/здобувачем в межах проблематики дисципліни, або ж спільно з викладачем;
- обсяг тексту: 10 – 12 сторінок формату А4, поля – 2 см, шрифт Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5;
- посилання (за наявності) на кожній сторінці, оформлені відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог.

Рецензія – вид критичного аналізу, розбір, оцінка публікації, літературного чи наукового твору або продукту; жанр наукової публіцистики та літературної критики. На основі критичного аналізу, автор/авторка рецензії може виставити об'єкту рецензування певну оцінку для визначення відносної цінності рецензованого матеріалу.

Орієнтовна структура рецензії:

1. Назва та автор рецензованої роботи.

2. Визначення мети написання роботи.
3. Повнота аналізу та розкриття проблематики.
4. Використання системи доказів та доцільності наукового пошуку.
5. Наявність чітких висновків.
6. Переваги (позитиви) та недоліки (негативи) роботи.

Проведення наукового дослідження – за допомогою детально розробленого плану дослідження, реалізація на практиці одного чи кількох методів та дослідницьких прийомів. Здобувачі самостійно обирають тематику дослідження та методологічний інструментарій. У межах дослідницької процедури студенти можуть імпровізувати та експериментувати з методологічними прийомами.

Під час **оцінювання індивідуальної роботи** враховується:

1. Самостійність, креативність (аналітичний підхід, генерація ідей, новизна постановки проблеми), аргументованість;
2. Доступність, репрезентативність та верифікованість отриманих даних і результатів;
3. Використання першоджерел, системність, достовірність викладеного матеріалу, стилістика (загальна грамотність, легкість сприйняття текстів та матеріалу);
4. Логічність викладу, посилання на використану літературу і джерела.

Основні форми та методи організації навчального процесу під час викладання дисципліни «Політична географія і геополітика»:

✓ Словесні (лекція, бесіда, обговорення).

1) Проблемна лекція. Саме проблемна лекція дозволяє розумовий діалог лектора із слухачами: лектор постійно звертається до слухачів з питаннями, які їх активізують та мобілізують до використання наявних знань у вивченні нового матеріалу.

✓ Наочні (ілюстрація, демонстрація (з використанням фотоілюстрацій, таблиць та схем, електронних презентацій)).

✓ Практичні (опитування на практичних заняттях; виконання тестових завдань; робота з першоджерелами; виконання індивідуальних завдань; контрольні роботи).

✓ Інтерактивні методи навчання:

1) *Робота в малих групах*. Такий вид роботи сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію. Важливим елементом групової роботи є опрацювання змісту і подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети теми навчання можливі різні варіанти організації роботи малих груп.

2) *«Мозковий штурм»*. Відома інтерактивна технологія колективного обговорення, що широко використовується для вироблення кількох вирішень конкретної проблеми. Мозковий штурм спонукає учасників та учасниць

проявляти уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Мета «мозкового штурму» чи «мозкової атаки» в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учасників та учасниць протягом обмеженого періоду часу.

Викладач використовує наступні групи методик контролю знань студентів, які вивчають дисципліну «Політична географія і геополітика»:

1. Методи усного контролю (монологічна відповідь здобувача на окреме питання теми практичного заняття в індивідуальній та фронтальній формах; запитально-відповідна бесіда під час роз'яснення проблемного питання на практичному занятті; залік у формі усної відповіді на три запитання з переліку питань).
2. Письмовий контроль (виконання індивідуальної роботи; контрольна робота; дидактичні тестові завдання).
3. Методи практичного контролю (перевірка змістового наповнення електронної презентації).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання	Години
Тема 1	2
Тема 2	2
Теми 3-4	4
Тема 5	2
Тема 6	2
Тема 7	2
Теми 8-9	2
Тема 10	2
Теми 11-12	2
Теми 13-14	2
Самостійна робота	50
Разом	100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання	Години
Тема 15	2
Тема 16	2
Тема 17	2
Тема 18	2
Тема 19	2
Тема 20	2
Тема 21-22	2
Самостійна робота	46
Разом	100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи.

Мінімальний поріг для допуску до модульної контрольної роботи становить 10 балів. Модульна контрольна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики відповідного модулю, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, перше запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 10 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій геополітичних процесів у світі. Залежно від послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання модульної контрольної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків студента з визначеної проблематики, воно максимально може бути оцінене у 25 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.

Відповідно до *«Положення про порядок та методу проведення семестрових (курсівих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті»* (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

оцінку «добре» (82-89 балів, В) – заслуговує студент, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;

- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, C) заслуговує студент, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;

- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;

- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) – заслуговує студент, який:

- знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії;

- виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;

- ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;

- допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує студент, який:

- володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється студенту, який:

виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється студенту заочної форми навчання, який:

- володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;

- допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;

- не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботистудента протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		Диференційована	Недиференційована
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ. ТЕОРІЯ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ІСТОРІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Тема 1. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКА

Політична географія як наука, її об'єкт і предмет, зв'язок з іншими науками. Історія становлення і розвитку політичної географії. Методи політико-географічних досліджень. Сучасна світосистема – країни, держави, території та акваторії. Політична карта світу як дзеркало політичної ситуації. Епоха колоніалізму, формування великих світових колоніальних імперій. Зміна політичної карти світу після Першої світової війни. Зміна політичної карти світу після Другої світової війни. Сучасна політична карта світу. Суверенна держава на політичній карті світу. Типологічні відмінності держав. Територія держави та її кордони. Політико-географічне положення держави. Внутрішня геопросторова будова держави: адміністративно-територіальний поділ і столиця. Поняття глобальних проблем. Класифікація глобальних проблем і шляхи їх вирішення: воєнно-політичні проблеми; економіко-демографічні проблеми; правові проблеми. Глобальні проблеми людства й України.

Тема 2. НАПРЯМКИ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загальна характеристика основних напрямів політико-географічних досліджень: етапи формування і сучасний стан політичної карти світу (політична картографія); політико-географічне положення, формування державної території, столиця та адміністративно-територіальний поділ окремих країн (адміністративна географія); вивчення політичних кордонів з точки зору їх генези, можливостей прикордонного співробітництва, транскордонних зв'язків, територіальних спорів і претензій (політична лімологія); дослідження територіальних особливостей виборів до основних представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування в різних країнах і регіонах світу (електоральна географія); аналіз впливу різноманітних географічних чинників на стратегічні позиції держав у світовому просторі (геополітика); комплексна політико-географічна оцінка окремих країн і регіонів світу (політико-географічне країнознавство).

Структура політичної географії України та її місце в системі наук. Географічні відмінності суспільно-політичного життя в Україні в XVI-XIX ст. Політико-географічні погляди українських науковців і політичних діячів середини XIX – поч. XX ст. Політико-географічна спадщина С. Рудницького, В. Кубійовича, М. Грушевського, Ю. Липи. Територіально-етнополітичний розвиток України з кінця XVIII до початку XX ст. Становлення державності, території та кордонів України в часи української революції 1917-1920 рр. та у

міжвоєнний період (1920 – 1939 рр.). Формування державної території і кордонів України впродовж Другої світової війни та у повоєнний період. Утвердження кордонів незалежної України. Тип, розміщення та функції сучасних державних кордонів України. Політичне значення етнодемографічних параметрів сучасної України. Географія та громадсько-політична активність етнопольних меншин в Україні. Регіональні етнопольні проблеми України. Політико-географічні виміри сучасної релігійно-географічної ситуації в Україні. Вплив релігійно-конфесійних взаємин на регіонально-політичні процеси.

Теми 3-4. ГЕОПОЛІТИКА ЯК НАУКА. ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Поняття і сутність геопольтики. Причини і час появи геопольтики. «Переділ уже поділеного». Економічний фактор. Ставлення до геопольтики у Радянському Союзі. Стародавні автори про географічне розташування держав. Рудольф Челлен про сутність поняття «геопольтика» (1916р.). Розуміння геопольтики Фрідріхом Ратцелем у «Польтичній географії». Відмінність геопольтики від польтичної географії. Визначення геопольтики Карлом Хаусхофером у журналі «Zeitschrift für Geopolitik». Просторовий фактор польтичних явищ. Трактатування геопольтики російським польтологом Е.А.Поздняковим. Сутність практичної геопольтики. М.Нартов про геопольтику як науку про контроль над простором. Два напрями геопольтики. К.Гаджієв про «гео» у понятті «геопольтика». Американський польтолог К.Грей про сутність геопольтики. Визначення змісту геопольтики українською наукою. Об'єкт і предмет геопольтики. Фактори впливу на зміст геопольтики. Інформаційні війни як предмет геопольтики. Визначення поняття «геопольтика». Рівні геопольтики. Сучасні техніко-економічні процеси у світі та геопольтика. Головні протиріччя планети. Теорія та методологія геопольтики в наукових працях М.Дністрянського.

Геопольтичні епохи (силові поля). Фактори силових полів. Вестфальська система міжнародних відносин (1648-1814рр.). Трансформація європейської історії у світову. Головні центри в Європі. Формування кордонів національних держав. Велич наполеонівської Франції. Віденська епоха (1815-1918рр.). Імперський принцип контролю географічного простору. Священний союз монархів. Період домінування та балансування Російської імперії у геопольтичному європейському полі. Світові центри сили другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Поява нових геопольтичних гравців на світовій арені на кінець ХІХ ст. Створення двох геопольтичних військових блоків. Військове простягання геопольтичних сил у Першій світовій війні. Версальська епоха (1919-1945рр.). Розпад імперій в Європі та Близькому Сході. Франція – континентальна (сухопутна) сила. Велика Британія – морська сила. Ліга Націй в системі геопольтичного протистояння. Зростання ролі ВМС США. «Санітарний кордон» в Європі у міжвоєнний період. Роль Радянського Союзу в Другій

світовій війні. Потсдамська епоха (1945-1991pp.). Нова розстановка геополітичних сил. Біполярність. «Холодна війна» і протистояння військових блоків Суші та Моря. Берлінський мур – «символ» геополітичного розмежування Європи. Балансування між «холодною» і ядерною війнами. Зміна ролі повітряного і космічного просторів. Розпад СРСР і завершення біполярної системи світу. Біловезька епоха (1991-2001pp.). Нові буржуазні країни. Реанімація ідей Версальської системи. Нью-Йоркська епоха (з 2001р.).

Основні закони геополітики. Закон фундаментального дуалізму. Телурократія (сухопутна могутність або Континент, Суша). Таласократія (морська могутність або Море). Держави телурократії і таласократії в давнину. Характерні ознаки телурократії і таласократії. Закон посилення фактору простору в людській історії. Панування континентальних цивілізацій над морськими. Причини об'єктивного посилення морських цивілізацій. Початок і апогей зростання могутності Моря. Головні центри сили телурократії і таласократії. Основна форма вирішення державами геополітичних завдань (до середини ХХст.) Диференціація геополітичного протистояння і поява нових форм домінування. Закон синтезу суші та моря. Сутність поняття «Берегова зона» («Rimland»). «Rimland» – ключ до світового панування у Ніколаса Спайкмена. Олександр Дугін про «Rimland» як кордон і анклав. Зміст концепції рубіжної комунікації Володимира Дергачова. Система «Море – Берегова зона» («Rimland») – Континент («Heartland»). Берег як контактна зона. Поняття «МОРЕМАР» і «СВРАМАР». Типологічні об'єкти рубіжної комунікативності.

Категорії геополітики. Два види категорій. Контроль над простором. Геостратегічний простір. Геополітичне поле. Класифікація геополітичних полів (за К.В.Плешаковим): 1) ендемічне поле; 2) прикордонне поле; 3) перехресне поле; 4) тотальне поле; 5) геополітична опорна точка; 6) метаполе. Принцип геополітичного дуалізму. Мондіалізм. Біполярний світ. Багатополярний світ. Однополярний світ. Атлантизм і неатлантизм. Стратегія анаконди. Специфічні теоретичні поняття: «внутрішній півмісяць», «зовнішній півмісяць», «внутрішнє море», «внутрішній океан», «heartland» («географічна вісь історії»), «rimland». Геополітична ситуація. Геополітичне оточення держави. Геополітичне становище держави. Геополітичні відносини і баланс сил. Політичний простір. Кордон. Прозорі кордони. Інтерес. Механізм реалізації державних інтересів. Експансія та її види. Два типи експансії.

Методи і функції геополітичної науки. Три групи методів: 1) загальнонаукові; 2) логічні; 3) емпіричні. Функції геополітики: гносеологічна, прогностична, управлінська, ідеологічна.

Складові геополітики. Предмет і суб'єкт геоeкономіки. Геострати і геомари. Чотири типи транскордонних регіонів. Головна загроза стабільності капіталістичного суспільства (геоекономічної стратегії; за В.Дергачовим). Критична маса думаючих людей – запорука успішної геоeкономічної стратегії. Світова економіка і глобалізація. Посилення регіоналізації. Три полюси майбутнього економічного і технологічного розвитку світового господарства. Світові міста та мегаполіси (інтерполіси). Наймогутніші регіональні угруповання. Геокультура. Ідентичність. «Обіг ідентичності». Демографія і

простір. «Демографічна криза». «Незручність дітей». «Демографічна теорема» С.Переслегіна. Георелігія.

Концепції географічного детермінізму. Ідеї впливу географічного середовища на історію людини, суспільства і політику в античних авторів. Теорія п'яти температурних зон філософа Парменіда. Оцінка значення географічного становища країн в «Історії» Геродота. Поняття «грецький світ» в Ісократі. Ідеал острівної країни в «Історії» Фукідида. Географічний детермінізм Гіппократа у праці «Про повітря, води і місцевості». Погляди Аристотеля про вплив географічних умов на характер людей і геополітичне розташування держав. Полібій про вплив клімату на традиції і звичаї людей. Переваги і недоліки приморських міст в оцінці Ціцерона. Геополітика війни стародавніх римлян. Сутність геополітичної тези римлян: «нічий землі належать тим, хто їх першим захопив». Роль географічного фактору в розвитку суспільства у «Пролегоменах» арабського історика Ібн Хальдуна. Епоха Великих географічних відкриттів та розвиток ідей географічного детермінізму. Жан Боден про взаємовплив природи, людини і держави. Французька школа географічного детермінізму XVIII-XIX ст.: Ш.Монтеск'є, Ж.Дюбо, І.Тен, Е.Демолен. Німецька школа географічного детермінізму XIX ст.: І.Гердер, А. фон Гумбольдт («Космос»), К.Ріттер («Європа»), І.Кант, Г.Гегель («Філософія історії»). Ідея сукупності умов географічного середовища, які впливають на життя суспільства англійського професора географії Г.Т.Бокля. Російська школа географічного детермінізму: Б.М.Чічерін, С.М.Соловйов, В.О.Ключевський, Л.І.Мечніков («Цивілізація і великі історичні ріки. Географічна теорія розвитку сучасного суспільства»).

Военно-стратегічні теорії. Геополітичні ідеї у працях Н.Макіавеллі. Теорія війни К. фон Клаузевіца («Про війну») і Х.Мольтке. Военна стратегія російського генерал-фельдмаршала Д.А.Мілютіна.

Теорії цивілізацій. А) Погляди російських вчених на проблему цивілізацій. Культурно-історичні типи та закони їх розвитку М.Я.Данилевського («Росія і Європа», 1869, вийшла в 1871). Концепція «слов'яно-грецької цивілізації» К.М.Леонтьєва («Схід, Росія і слов'янство»). Б) Цивілізаційні концепції західного світу (до 1991р.). Теорія циклічності культур О.Шпенглера («Присмак Європи», 1922 р.). Концепція всесвітньо-історичного процесу та теорія витоків і розвитку цивілізацій А.Тойнбі («Дослідження історії», 12т., 1934-1961pp.).

Тема 5. НІМЕЦЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Біогеографічна концепція держави Ф.Ратцеля (1844-1904). Сторінки біографії. Вплив на Ратцеля-еволюціоніста ідей О.Конта і Е.Геккеля (автора терміну «екологія»). Дисертація «Еміграція в Китаї» (1876р.). Основні праці Ф.Ратцеля: «Народознавство» («Антропогеографія», 1882р.), «Дослідження політичного простору» (1895 р.), «Держава і ґрунт» (1896р.), «Земля і життя. Порівняльне землезнавство», «Політична географія. Географія держав, торгівлі

та війни» (1897р.), «Море як джерело могутності народів» (1900р.), «Про закони просторового зростання держав» (1901р.). Характеристика Ф.Ратцелем землі як дна двох морів (органічне розуміння землі). Перший крок людей до моря – «початок всесвітньої історії людства». Оригінальність морських народів замкнутого середовища материкових земель (Єгипет, Китай). Володіння морем – критерій світової держави. Аналіз значення клімату в житті народу. Фактори впливу клімату на людину. Троякий вплив клімату на людину, спосіб життя і розвиток суспільства. Вплив на тіло і психіку людини тиску повітря. Теллурична (планетарна) ознака людей. Залежність кількості населення від якості ґрунтів. Другий фактор впливу на спосіб життя населення – культура землеволодіння, садівництва (Китай та Індія). Висновок Ф.Ратцеля про занепад народів. Позитив росповсюдження культури. Відмінності між народами за ступенем тиску на них культури та характеру зв'язку з природою. Складові інтересу народів (географічне розташування, клімат, ґрунт). Визначення держави у Ф.Ратцеля («живий організм укорінений у ґрунті»). Фактори становлення політики і держави. Простір (геобіосередовище) – основний політико-географічний фактор формування держави. Сутність понять «простір» і «географічне розташування» у Ф.Ратцеля. Характеристики держави. Ознака процвітаючої держави. Три провідні ідеї просторового росту держав. «Просторова концепція» народу і держави. Експансія держави як природна тенденція у розвитку держави-організму. Основна тенденція – «потреба людини у великому просторі та здатності його використовувати». Концепція «світової держави». Глобальна вага великих держав. Розміри великої держави за Ф.Ратцелем. Логіка зміни гегемоністських циклів держав. Природні кордони континентів. Сім основних законів просторового зростання держав. Торгівля і війна – дві стадії у процесі розвитку територіальної держави. Погляд Ф.Ратцеля на значення моря для розвитку цивілізації.

Геополітична концепція Середньої Європи Фрідріха Науманна (1860-1919). Праця «Середня Європа» (1915). Витоки ідеї серединності Німеччини. Головна лінія роботи Ф.Науманна. Поняття «економічна тюрма». Поділ країн Центральної Європи: провідні та нейтральні. Згадка і характеристика становища українців-рутенів та рекомендації щодо геополітичної орієнтації України Ф.Науманном. Конфедерація Центральної Європи. Формування центрально-європейського ринку. «Сполучені Штати Планети» і гегемонія Німеччини. Сутність «середньоєвропейського типу» народів Середньої Європи.

Українське питання в німецькій теоретичній геополітиці. Макс Вебер (1864-1920) про українську проблему в Європі. Проблема насильства і держави у праці «Політика як покликання і фах» (1919). Політика вільного об'єднання Середньої Європи. Ідея незалежної України у М.Вебера. Рух «Середня Європа» і німецько-слов'янсько-південносхідноєвропейська федерація. Еволюція поглядів М.Вебера у розумінні українського питання. Протилежність українського та російського менталітету в оцінці М.Вебера. Бачення української проблеми в Акселя Шмідта. «Німецько-українське товариство» і часопис «Україна». Праця А.Шмідта «Україна. Країна майбутнього» (1939).

Аналіз подій від Київської Русі до червня 1939 р. Оцінка подій періоду Карпатської України.

Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера (1869-1946). Сторінки біографії. Основні праці: «Географічна вісь історії» (1904), «Велика Японія» (1913), «Кордони в їх географічному і політичному значенні» (1927), «Панідеї в геополітиці» (1931), «Статус-кво й оновлення світу» (1939), «Континентальний блок» (1939), «Геополітика Тихого океану», «Японська імперія в її географічному розвитку», «Світова політика сьогодні». Створення і видання журналу «Zeitschrift für Geopolitik» (1924-1941). Вплив на К.Гаусгофера ратцелівських понять «життєвий простір» і «простір як фактор сили». Право сили у геополітиці. «Справедливий» варіант вирішення проблеми кордонів. Кордон як складова життя нації. Визначення «природності» кордонів. Типологія кордонів за К.Гаусгофером (5 різновидів). Переваги континентальної держави над морською. Німеччина і Росія – ядро Євразійського союзу (можливість приєднання Японії і Китаю). Ідея «Світового острова» К.Гаусгофера. Німецька гегемонія у майбутньому світовому порядку. Доктрина континентального блоку. Геополітична вісь: Берлін – Москва – Токіо. Союз Німеччини, Росії і Японії як протидія методам «анаконди англо-саксонського світу». Концепція «великого простору». Застереження К.Гаусгофера щодо загрозової для світу геополітики США по лінії Захід – Схід. Меридіальний поділ світу. Моделі геополітичних панрегіонів К.Гаусгофера: Пан-Америка, Євро-Африка, Пан-Азія, Пан-Росія. Боротьба двох тенденцій геополітичного майбутнього планети.

Геополітична концепція Карла Шмітта. Сторінки біографії. Основні праці: «Політична теологія» (1922), «Поняття політичного» (1927), «Порядок великих просторів у праві народів, із заборонаю на інтервенцію для чужих просторів сил» (1939), «Земля і море» (1942), «Номос Землі» (1950), «Планетарна напруженість між Сходом і Заходом та протистояння Землі і Моря» (1959). Простір як основа держави, права і соціальної реальності. Концепція «номосу» Землі. Геополітичне протистояння «номосу» Землі (Суші) «номосу» Моря. Сили «Суші» – Бегемот. Сили «Моря» – Левіафан. Символи – Дім і Корабель. Передбачення великої цивілізаційної катастрофи: порушення рівноваги між Сушею і Морем; відірваність людства від Грунту; поява третього силового поля – повітряного простору. Три виходи зі зрушеної рівноваги. Образ постаті «партизана» Суші. Ідея рівноваги між пануючими блоками (Великих незалежних просторів). Теорія «Великого простору» (Grossraum). Поява Держави-континента. Цивілізаційний дуалізм протистояння Великих просторів – англосаксонського (таласократії) і континентально-європейського. Основні представники сучасної німецької геополітичної думки. Юрген Габермас та його праця «Розколотий Захід».

Тема 6. СКАНДИНАВСЬКА ТА ІТАЛІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Скандинавська геополітика. Гіпотеза «семи паралелей однополярного світового простору» Йогана Галтунга. Три суперполітики (до 1989р.): західна, східна, Третього світу. Сім центрів глобальної чи регіональної гегемонії: 1) США; 2) Європейський Союз; 3) Росія та інші країни СНД; 4) Туреччина; 5) Індія; 6) Китай; 7) Японія.

Італійська геополітика. Геополітичні ідеї Беніто Муссоліні (1883-1945). Сторінки біографії. «Доктрина фашизму» (1932). Держава і право національної незалежності. Динаміка держави – вихід за межі власних кордонів. Війна як джерело людської енергії. Імперія-нація – ідеал держави. Геополітика Б.Муссоліні в Африці. Доповідь «Безпосередні завдання, які стоять перед фашистським рухом». Плани щодо Албанії, Тунісу, Корсіки, кордону з Францією, швейцарського кантону Тічіно. «Гра без правил» Б.Муссоліні у міжнародній політиці. Геополітичні передбачення Карло Санторо: послаблення міжнародних структур, зростання національної свідомості та націоналізму, відбуватимуться процеси децентралізації і дроблення країн, загроза локальних конфліктів і війн, поява нових геополітичних просторів, потреба у Світовому уряді. Складові моделі катастроф за К.Санторо. Європейський континенталізм і геополітична схема Карло Террачано. Журнал «Оріон». Двобій між континентальним Сходом й атлантичним Заходом. Другорядність Центральної Європи у процесі планетарного протиборства. Ісламський світ та ісламський фундаменталізм – виразник континентальних геополітичних інтересів.

Тема 7. АНГЛІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Геополітична теорія Гелфорда Макіндера (1861-1947). Сторінки біографії. Основні праці: «Британія і Британські моря»(1902), доповідь «Географічна вісь історії» (1904), «Демократичні ідеали та реальність» (1919), «Кругла планета і завоювання світу» (1943). Визначальна роль простору. Поняття «центральне» в теорії Г.Макіндера. Стратегічне розташування Росії. Геополітична модель світу. Планетарне значення Євразійського континенту. «Серце світу» або Гартленд (Heartland) як «осьовий регіон» світового панування. Території виділені Г.Макіндером до «осьового регіону». «Великий внутрішній півмісяць» або Рімленд (Rimland). «Зовнішній півмісяць» як Світовий острів. Ідея геополітичного дуалізму: зіткнення телурократії і таласократії. Важливість розвитку сухопутних і повітряних комунікацій. Геополітична формула. Головна ідея праць Г.Макіндера. Чотири постулати концепції Г.Макіндера.

Геополітичні концепції «Нової Європи» і «циклів гегемонії». Проект «Нової Європи» Р.Сетон-Вотсона. Співпраця Р.Сетон-Вотсона з Т.Г.Масариком. Створення незалежних держав у Європі з розпадом імперій – умова, що відповідає інтересам Старого Світу. Підтримка слов'янської незалежності. Проблеми незалежності України у поглядах Р.Сетон-Вотсона. Сутність концепції «циклів гегемонії» Пітера Тейлора. Розуміння гегемонії у

міжнародних відносинах. Три сфери життя держави. Три періоди абсолютного домінування держав-гегемонів. Часовий проміжок між циклами домінування. Три стадії економічної гегемонії держави. Важливість балансу сил між державами-гегемонами. Розповсюдження ліберальних ідей. Економічне панування як новий вид геополітичної експансії. Копіювання досягнень гегемона і вирівнювання економічного становища країн. Поняття «геополітичної динаміки». Два світових порядки. Перехідний період до нового світоустрою.

Геополітика націй Р.Купера. Праця «Розлом націй. Порядок і хаос ХХІ ст.». Три типи держав: псевдодержави, модерністські та держави добровільно обмеженого суверенітету. Місце Європи у сучасній сітій геополітиці. Захід як гарант світової стабільності. Консолідація Заходу. Західна «ідентичність» – елемент єдності членів атлантичного союзу. Принципи єднання. Відмінність європейської моделі ринкової економіки від американської як фактор посилення ідеологічного і культурного розколу між Європою й Америкою. Іракське питання у відносинах між Європою й Америкою. Криза традиційного атлантизму. Залежність міжнародних проблем від трансатлантичних відносин. Потреба вироблення Європейським Союзом альтернативи американській моделі «управління» світом.

Геополітична концепція Майкла Геффернена. Європа: історична географія ідеї. Хто така Європа? Геополітика fin-de-siecle. Земля та влада: геополітика миру та війни. Європейський ідеал: єдина в розділенні, розділена в єдності. Ідеї Європи у ХХІ ст. Норман Дейвіс про поділену й неподільну Європу. Сучасні українсько-польські взаємини через призму минулої історії (Н. Дейвіс. Боже ігрище. Історія Польщі).

Теми 8-9. АМЕРИКАНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Теорія «морської могутності» Альфреда Мегена (1840-1914). Сторінки біографії. Основні праці: «Вплив морської сили на Французьку революцію й імперію. 1793-1812» (1892), «Зацікавленість Америки в морській силі сьогодні та в майбутньому» (1897), «Проблема Азії та її вплив на міжнародну політику», «Морська сила та її відношення до війни». Ідея переваги морської держави над континентальною та протистояння «латинської раси над слов'янською. Вихід до океану, розвиток військово-морського і торгового флотів – фактори історичного сходження Європи і США. Торгівля як інструмент міжнародної політики. Порти. «Морська доля» США. Ідея американо-британського альянсу. Баланс світової таласократичної влади. «Стратегія блакитної води». Шість критеріїв (факторів) планетарного статусу держави: географічне розташування; конфігурація держави і кількість портів; протяжність берегової лінії (чим більше тим краще); чисельність населення країни; національний характер; політичний характер управління. Формула морської могутності держави. Планетарні геополітичні структури. «Північна континентальна півкуля». Оцінка А.Мегеном Росії і США. Головна небезпека для морської цивілізації.

Стратегічне завдання для «морської сили» – боротьба з Росією. Сутність принципу «анаконди» та його планетарний рівень. Політичні результати концепції «морської могутності» А.Мегена.

Інтегрована модель геополітики Н.Спайкмена (1893-1943). Сторінки біографії. Основні праці: «Географія і зовнішня політика» (1938), «Географічні цілі зовнішньої політики» (1938; у співпраці з А.Роллінсом), «Стратегія Америки в світовій політиці: Сполучені Штати і баланс сил» (1942), «Географія світу» (1944). Інтеграція ідей А.Мехена про «морську могутність» і теорія гартленду Х.Макіндера. Критика німецької геополітики і визначення Н.Спайкменом пріоритету геополітики. «Інтегрований контроль над територіями» – система глобальної безпеки США. Розрив з традиційним американським ізоляціонізмом. Ідея активного втручання США у справи Євразії – позиція інтервенціоналізму Н.Спайкмена. Війна США із ворогами (фашистською Німеччиною та імперіалістичною Японією) та союзниками (СРСР). Основні напрями американської геополітичної діяльності. Rimland – ключова зона світу. Модель «гартленд – рімленд». Великий морський шлях і територія рімленду. Геополітична формула (максима) Н.Спайкмена. Десять критеріїв геополітичної могутності держави. Сутність поняття «Серединний Океан» («Midland Ocean»). «Внутрішнє море» (mare internum). «Атлантичний континент» і нове «атлантичне співтовариство».

Геополітичні концепції в США періоду «холодної війни». «Атомна війна» Г.Алперовіца. Культурологічний аспект геополітики США – концепції «Два блоки – дві культури». Праця «Гартленд і Рімленд у євразійській історії» (1956) Дональда Майнінга. Боротьба за голови і душі людей – складова геополітики. Модель двох рімлендів: морський і континентальний. Спосіб життя і побут суспільства – критерій оцінки держави щодо геополітичної орієнтації. Класифікація «берегових зон» та етапи становлення культур Д.Майнінга. «Геополітична вісь історії» (1965) В.Кірка. Історична модель геополітичної класифікації країн: культурні імпульси «таласократичних» цивілізацій ідуть всередину «телурократичних» країн. Концепція поліцентричності та ієрархічності геополітичного устрою світу Сола Коена. Праця: «Географія і політика в поділеному світі» (1963). Ревізія ідей Н.Спайкмена. Від геополітики війни до геополітики миру. П'ять рівнів ієрархічної моделі геополітичного районування світу. Сутність категорії «ентрапія» (перетворення) в геополітиці. Геополітичні регіони як відкриті системи. Обмін між країнами та регіонами – ключовий елемент динаміки світової системи. Складові внутрішнього розвитку територій. Нові критерії могутності держави. Показники визначення рівня ентропії. Чотири категорії регіонів за рівнем ентропії. Типи перехідних держав і поясів: пояси нестабільності, маргінальні сфери, «асиметричні» території, «розділений пояс», шлях-«ворота». Двадцять «країн-районів і точок-воріт» у світі за С.Коеном. Характеристика і функція «воріт». Концепція уніполярного світу А.Страуса. Біографічні дані. Зміст поняття «глобальне уніполе». Три центри просторової будови глобального уніполя. Характеристика лідерства США і західного уніполя (багатополярність – біполярність – уніполярність). Демократія – уніполе. Схема геополітичного устрою світу періоду «холодної

війни» («земляний горіх»). Уніполярна концентрична структура світового порядку. Місце Росії і Китаю в концепції А.Страуса. Доктрина Г.Кіссінджера – метод «батоба і пряника».

Геополітична концепція Збігнева Бжезінського (1928-2017). Сорінки біографії. Геополітична праця «Велика шахівниця» (1997). Євразія – світова шахівниця геополітичної гри за глобальне верховенство. Стратегія керування геополітичними інтересами. США як арбітр у справах Євразії. Глобальність американської гегемонії. Чотири вирішальні сфери глобальної влади: військова, економічна, технологічна, культурна. Риси нового міжнародного порядку під верховенством США. Підпорядкування інтересам США Євразії. Визначення З.Бжезінським американської геостратегії в Євразії. Характеристики країн групи «активних геостратегічних гравців» і групи «геостратегічні осі». «Відставний геополітичний гравець». Україна як новий і важливий простір на євразійській шахівниці (геополітична вісь). Геополітична роль Азербайджану в євразійській грі («корку в плящі»). Значення Європи як важливого геополітичного плацдарму Америки на євразійському континенті. Американське бачення проблеми єдиної Європи. Центральна геостратегічна мета США в Європі. «Чорна діра Євразії». Підтримка Америки Азербайджану, Узбекистану, України. Присутність США на Далекому Сході. Японія – головна союзниця США у побудові системи глобальної співпраці. Китай у планах Америки (рівновага сили щодо Європи). Подвійна американська політична мета у світовій геополітиці за визначенням З.Бжезінського.

Цивілізаційна геополітика Самуеля Гантінгтона (1927-2008). Біографічні дані. Основні праці: стаття «Зіткнення цивілізацій?» (1993), книга «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» (1996). Закінчення «холодної війни» і перетворення світової політики у багатополюсну і поліцивілізаційну. Домінування культурних відмінностей. Національні держави – головні суб'єкти світової геополітики. Посилення культурної детермінанти у поведінці держав. Визначення локальної політики як політики етнічної. Глобальна політика – це політика цивілізацій. Зіткнення цивілізацій, а не суперництво наддержав. Сутність чотирьох складових поліцивілізаційного підходу геополітичної схеми С.Гантінгтона. Зміст поняття «природа цивілізацій». Вісім цивілізацій: сінська, японська, індієтська, ісламська, православна, західна, латиноамериканська, африканська. Три фази взаємовідносин між цивілізаціями. Умови формування нинішньої поліцивілізаційної системи. «Повстання проти Заходу». Аналіз термінів «універсальна цивілізація» і «давоська культура». Суть західної цивілізації. Три варіанти реакції не-західних суспільств на експансію Заходу. Дві точки зору вчених і С.Гантінгтона на Захід після закінчення «холодної війни». Три основні аспекти занепаду Заходу. Фактори аналізу С.Гантінгтоном процесу занепаду. Азіатський виклик східно-азіатських цивілізацій. Об'єднання народів і країн з подібними культурами. Спільність культури і цивілізації – чинник формування нових союзів і об'єднань. Тотожність політичних кордонів культурним. Культурні співтовариства. Лінії розлому між цивілізаціями – це лінії конфліктів у глобальній політиці. «Хто ви?». Культурна ідентичність країни. Чотири ступені економічної інтеграції. Культурна спільність як основа економічного

співробітництва. Характеристика складових структури цивілізації: країни-учасниці; стержневі держави; країни-одинаки; розколоті країни; розірвані країни. Визначення кордонів Заходу. Росія й Україна в оцінці С.Гантінгтона. Три шляхи російсько-українських відносин. Структура сінської цивілізації. Головна причина внутрішніх ізовнішніх конфліктів в ісламському світі. Джерело слабкості ісламу. Антагоністичні відносини між цивілізаціями. Лінії розлому на мікрорівні та макрорівні. Три причини майбутніх зіткнень між цивілізаціями. Дві форми міжцивілізаційного конфлікту: конфлікти по лінії розлому (локальний рівень чи мікрорівень); конфлікти між стержневими державами (глобальний рівень чи макрорівень). Класичні проблеми міжнародної політики. Проблема протиборства ісламського світу і Заходу. Відносини між США, Китаєм і Японією. Взаємозв'язок конфуціанського та ісламського світів. Перехід до війн по лінії розлому. Цивілізаційний міжнародний порядок – запорука попередження сітової війни.

Геополітична концепція Френсіса Фукуями (1952 р.н.). Сторінки біографії. Стаття «Кінець історії?» (1989). Праці: «Кінець історії й остання людина» (1992), «Довіра» (1995), «Великий розрив» (1999), «Наше постлюдське майбутнє. Наслідки біотехнологічної революції» (2002). Сутність поняття «кінець історії». Ядра-центри. Тріумф західної ліберальної демократії (наприкінці ХХст.) і доктрини індивідуальної свободи та суверенності народів. Значимість політичного лібералізму. Вихід на політичну арену націоналізму та ісламізму. Усвідомлення традиційним мусульманським світом загрози західно-ліберальних цінностей. Інформаційно-технологічна та біотехнологічна революції як умови життя сучасної людини. Праці Ф. Фукуями «Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції» (2019) і «Політичний порядок і політичний занепад: Від промислової революції до глобалізації демократії» (2019). Генрі Кісінджер про американську зовнішню політику. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку та війни В. Путіна. Річард Куглер про національну безпеку в умовах глобалізації хаотичного світу. Доповідь Р. Куглера «Розширення НАТО. Російський фактор». Ідеї щодо руйнування Євразійського геополітичного простору і сприяння входження України до євроатлантичних структур.

Тема 10. ФРАНЦУЗЬКА І БЕЛЬГІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Французька геополітична думка другої половини ХІХ – першої половини ХХ століть. Відаль де ла Блаш (1845-1918) – класик французької школи географії людини. Біографічні дані. Основні праці: «Картина географії Франції» (1903), «Східна Франція» (1917), «Принципи географії людини» (опублікована в 1922). Еволюція поглядів В.Блаша від теорії ґрунту до критики концепції Ф.Ратцеля. Пасивність географічного фактору й активність людського чинника. Сутність поняття «посібілізм». Концепція світового цивілізаційного процесу. Геополітичні гнізда. Перспектива створення світової держави. Зміст позиційного принципу. Ельзас і Лотарінгія – зона взаємного співробітництва.

«Географія кордонів» (1938) Жака Анселя. Критика німецької геополітики. Кордони держав – це «тимчасова периферія», «ізобари». Природний кордон – межа ойкумени. Геополітичні ідеї Альберта Деманжона (1872-1940). Праця: «Занепад Європи» (1920). Причини занепаду ролі Європи у міжнародних справах. Три геополітичні центри Землі. Ставлення А.Деманжона до новостворених незалежних держав у Європі. Морська орієнтація Франції. Завдання розвитку французької геополітики за А.Деманжоном.

Теорія циркуляції, школа «внутрішньої геополітики» і геоекономічний підхід у французькій теоретичній геополітиці. Геополітичні погляди Жана Готтмана (1915-1994) в праці «Політика держав та їх географія» (1952). Геополітика – це наука про війну. Поняття «комунікації» в геополітиці. Перевага морських держав. Сутність іконографічного напрямку в політичній географії. Іконографія простору. Центральна проблема політичної географії і геополітики. Зміст теорії циркуляції Ж.Готтмана. Школа «внутрішньої геополітики» Іва Лакости. Тритомна праця «Геополітика регіонів Франції» (1986). Процес «деглобалізації» геополітики і перетворення її у «внутрішню геополітику». Важливість у сучасному інформаційному суспільстві засобів масової інформації і професії журналіста. Територіальний конфлікт – головний об'єкт аналізу школи «внутрішньої геополітики», а не держава. Жак Атталі та його праця «Лінія горизонту» (1990). Сучасний світ і принципи геоекономіки. «Ера грошей». Домінування геоекономічних факторів над гуманітарними в геополітиці. Центри нових економічних просторів: американський; європейський; тихоокеанський. Причина появи геоекономічних центрів.

Геополітична течія «нові праві», «геополітична белетристика» та геополітика П. Галлуа і Б.Варюсфеля. Ален де Бенуа – засновник геополітичної течії «нові праві». Реанімація концепцій довоєнних німецьких геополітиків-континенталістів. Соціально-політична основа «нових правих». Принцип континентальної геополітики – дороговказ «нових правих». Роль «великих просторів». «Федеральна імперія» – стратегічно єдиний простір. Відособлення Європи: вихід з НАТО, нейтралітет, власні європейські ядерні сили. Політика президента Франції Шарля де Голля. Східнополітичний вектор геополітики «нових правих». Союз Європи та СРСР. Концепція «геополітичної белетристики» Жана Парвулеску. Історія людства – це історія влади і могутності. «Орден атлантістів» і «орден євразійців». Суб'єкти боротьби «орденів». «Геополітичний голлізм». Основне завдання голлізму. «Євразійська імперія кінця» й «Імперія Атлантики». Містицизм «Фінальної Битви» геополітичних суперконструкцій. Геополітичні погляди французького генерала і професора П'єра Галлуа. Провідна роль ракетно-ядерної зброї. «Масова поведінка людей» і сучасна геополітика. Новий об'єкт геополітики – космічний простір. Три історичні фази в еволюції геополітики за П.Галлуа. Неконфронтаційна геополітика. Геополітичний прогноз Б.Варюсфеля: дві тенденції розвитку світу. Криза Півночі та Півдня. Проблема «держав-націй».

Бельгійська й австрійська геополітична думка. Геополітична концепція європейського «дисидента» бельгійця Жана Тіріара (1922-1992). Лідер загальноєвропейського радикального руху «Юна Європа». Геополітика –

головна політологічна дисципліна. Застосування принципу «автаркії великих просторів» Ж.Тіріаром. «Європейська імперія» як протипага США. Теорія централізованої континентальної держави-нації. Ревізія геополітичних поглядів Ж.Тіріара в кінці 70-х рр. ХХст. Головна умова «європейського звільнення». Еволюція складових геополітичної схеми: від трьох зон до двох. Радикальний висновок Ж.Тіріара. Сутність проекту «Євро-радянської Імперії від Владивостоку до Дубліна». Науково-раціоналістична геополітика Робера Стойкерса. Журнали «Орієнтасьйон» і «Вулуар». Вплив фактору «Землі» на людську історію. Геоісторія. Пріоритет континенталістської орієнтації Р.Стойкерса. Німеччина і Середня Європа – доля всієї Європи. Співпраця Європи з країнами Третього світу та арабським світом. Значення Індійського океану – особливо о.Дієго Гарсія. Індійський океан – стратегічний напрям Європи ХХІст. Континентальна геополітика австрійського генерала Йордіса фон Лохаузена. Праця: «Мужність владарювати. Мислити континентами» (1978). Думати «тисячоліттями і континентами» – запорука довговічності та стійкості політичної влади. «Далекоглядність» глобальних територіальних, цивілізаційних, культурних і соціальних процесів, а не історична «короткозорість». Загальні схеми визначення місця конкретної держави чи народу в історичній перспективі. Геополітика в її традиційному значенні (оперування глобальними категоріями) – основна дисципліна для визначення стратегії влади. Глобальні категорії та формула влади за Й.Лохаузенем. Взаємозв'язок влади з простором. Окремішність долі Європи від долі Заходу. Континентальність Європи. Сутність просторового мінімуму для політичного звільнення Європи. Об'єднання Німеччини, інтеграційні процеси в Середній Європі. Єдність і роль Прусії. Орієнтація на союз із Росією проти англосаксонських таласократій. Чотири варіанти Європи щодо СРСР(Росії) за Й.Лохаузенем. Союз Європи та СРСР – початок нового етапу геополітичної історії – етапу євразійства. Росія – це heartland. Геополітичний крах СРСР як поразка континентальних сил. Перспектива створення нового євразійського блоку – Континентальної Імперії.

Теми 11-12. РОСІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Ідейні джерела російської геополітики. Поява і сутність месіанської панправославної ідейно-політичної доктрини «Москва – Третій Рим». Геополітичний проект «Європа плюс Росія». Морська геополітика у працях віце-адмірала В.М.Квашніна-Самаріна. Проблема «Росія і Захід» в ХІХст. Західники і слов'янофіли. Європейська позиція О.І.Герцена (1812-1870). Грунтоутворююча позиція Ф.М.Достоевського (1821-1881; Росія «у великій сім'ї всіх народів»). Цивілізаційна геополітика Миколи Яковича Данилевського (1822-1885) у праці «Росія і Європа» (1869, вийшла в 1871). Геополітична оцінка російської колонізації. Співвідношення Росії і Європи. Сутність поняття «цивілізація» за М.Я.Данилевським. Хронологічна класифікація цивілізацій. Окремішність Росії від Європи. П'ять основних законів розвитку цивілізації.

Закон збереження запасу історичних сил. Денаціоналізація простору. Геополітичний закон про захист простору при допомозі дисциплінованого ентузіазму. Геополітичний закон – цивілізаційна ідентичність інтегрує великі простори в геополітиці. Два висновки М.Я.Данилевського щодо Росії. Геополітичний погляд історика С.М.Соловйова (1820-1879) на формування російської держави навколо Москви. Роль природно-кліматичних умов як вирішального фактору у формуванні характеру діяльності та форми організації російського населення. Причини відставання Росії від Європи. Боротьба Російського «Лісу» з південним «Степом». Місце і доля Росії стосовно Європи у розумінні С.М.Соловйова.

Формування російської геополітичної школи в ХІХ – першій половині ХХст. Вплив географії на становлення геополітики в Росії. Осмислення ролі простору у воєнних операціях. Перший «Підручник з воєнної географії» (1837) полковника А.А.Язикова. Засновники російської геополітичної школи. Геостратегічна концепція геополітики Дмитра Олексійовича Мілютіна (1816-1912). Праця: «Критичне дослідження значення воєнної географії і воєнної статистики» (1846). Геополітичні пріоритети Росії. Британська імперія суперник, а Німеччина союзник Росії. Геополітика Росії в Середній Азії (Туркестанський край). Позиція військового міністра щодо відносин Росії і Туреччини. Балканська конфедерація. Нейтральний статус проток. Персія, Китай і США природні союзники Росії в стратегії Д.О.Мілютіна. Предмет геостратегії. Геостратегічне вивчення держави. Ціль геостратегії. Три елементи держави в концепції геостратегічного аналізу. Методи дослідження в геостратегії. Значення геостратегії у мирний час. Першість – геостратегії, вторинність – економіки – наукова істина за Д.О.Мілютіним. Територіальні основи російської геополітики у творчості А.Вандама (1867-1933). Модель вертикального контролю над простором. Географічно-кліматичні причини потягу росіян до «сонця і тепла». Морські інтереси росіян і розвиток морського флоту. Протистояння Росії англосаксонській експансії в Азії. Коаліція «сухопутних держав» проти Англії. Концепція світового геополітичного панування Веніаміна Петровича Семенова-Тян-Шанського (1870-1942). Основні праці: «Про могутнє територіальне володіння стосовно Росії» (1915), «Географічні міркування про розселення людства в Євразії та про прабатьківщину слов'ян» (1916), «Район і країна» (1928). Сутність питання про природні кордони. Критична зона і три «середземні моря». «Володар світу». Територіальні системи політичної могутності та геополітичного контролю над простором: кільцеподібна, сегментарна, континентальна («від моря до моря»). «Підтягування» периферії до центру: перенесення столиці в географічний центр Росії; створення нових культурно-економічних «колонізаційних баз». Два основні види освоєння географічних просторів: проникнення і завоювання. Вплив географічного середовища на витривалість і стійкість народів та на поділ народів за способом життя. Сутність поняття «географічний район». Геополітичні ідеї російського філософа Івана Олександровича Ільїна (1882-1954). Праця «Наші завдання». Росія як «живий організм», «органічна єдність» і

«географічний організм великих рік та віддалених морів». Стаття «Що несе світу розчленування Росії»(1950).

Зародження і розвиток ідей євразійства. Головна тема євразійства. Принципи телурократії як геополітичне підґрунтя євразійства. Ідейні основи формування концепції євразійства. Визначення євразійства. Соціальне середовище появи євразійства. Час і місце формального народження євразійства. Засновники євразійського руху. Сутність євразійства: самобутність Росії-Євразії. Великий Євразійський степ і рубіжна комунікаційна функція. Поняття «кордону» в євразійській концепції боротьби Лісу і Степу. Термін «місце розвитку». Геополітичні ідеї князя Миколи Сергійовича Трубецького (1890-1938). Основні праці: «Європа і людство» (Софія, 1920), «Про туранський елемент у російській культурі (Берлін, 1925), «Ми та інші» (Берлін, 1925), «До проблеми російського самопізнання» (Софія, 1927), «Про істинний і неправдивий націоналізм», «Спадщина Чингісхана», «Російська проблема», «Погляд на російську історію не із Заходу, а зі Сходу». Сутність культурного перевороту ХХст.: криза і вичерпність західноєвропейської культури. Росія-Євразія. Спільність історичної долі євразійських народів. Велич постаті Чингісхана. Три традиції-умови єдності євразійського геополітичного простору середньовіччя. Розуміння націоналізму як істинного самопізнання («пізнай самого себе» і «будь самим собою»). Геополітичної ідеї Льва Платоновича Карсавіна (1882-1952) у праці «Схід, Захід і російська ідея» (1922). Теорія євразійства Георгія Володимировича Вернадського (1887-1973). Сторінки біографії. Праці: «Нарис російської історії» (1927), «Дослідження історії Євразії», «Ланки російської історії». Визначення процесу створення Росії-Євразії. Періоди боротьби між «Лісом» і «Степом». Джерела становлення Московської держави. Модель євразійської держави Миколи Миколайовича Алексєєва (1879-1964). Сторінки біографії. Основні праці: «Російський народ і держава», «Євразійці і держава», «Сучасне становище науки про державу і її найблищі завдання», «Теорія держави» (1931). Уявлення про «ідеократичну державу». «Демократичність» євразійської державної моделі. «Держава правди». Фактори впливу на становлення російського правознавства. Три основні риси євразійської держави.

Геополітична концепція євразійства Петра Миколайовича Савицького (1895-1968). Сторінки біографії. Редагування «Русской мысли», «Евразийского вестника», «Евразийских хроник». Основні праці: «Степ і осідлість» (1922), «Євразійство» (1926), «Росія – особливий географічний світ» (1927), «Геополітичні нотатки про російську історію» (1927), «Про завдання кочівникознавства» (1928), «Місце розвитку російської промисловості» (1932), «Географічні та геополітичні основи євразійства». Єдність сфери «євразійства» і сфери слов'янофільства. Сутність витоків євразійської геополітичної концепції: відчуття континенту. Роль «татарщини» у процесі формування Росії-Євразії. Зміст поняття «місцерозвиток». Глобальний і локальний місце розвитку.Євразія як інтегральна форма місцерозвитків.

Ідеї євразійства в пасіонарній теорії етногенезу Льва Миколайовича Гумільова (1912-1992). Сторінки біографії. Основні праці: «Етногенез і

біосфера Землі», «Стародавня Русь і Великий Степ», «Географія етносу в історичний період», «Кінець і знову початок», «Ритми Євразії» та інші. Зміст пасіонарності теорії етногенезу. Вибух етногенезу. Сутність поняття «пасіонарність». Хронологічний вимір пасіонарності і гомеостазу. Суперетнос. Спад пасіонарності. Фаза надлому етносу. Інерційна фаза. Критична точка пасіонарності. Фазовий перехід. Питання одного гігантського суперетносу. Етнічна домінанта певного конкретного суперетносу. Пасіонарний поштовх тюрко-слов'янського злиття. Сплав етносів і симбіоз Лісу і Степу. Концепція зміни поколінь. Етнос – маргінальне явище біосфери і соціосфери. Контактна зона «етнос – ландшафт». Людина-маргінал. Процеси етногенезу в Євразії (на сході, на заході, на півдні, на півночі). Відрив від ландшафту «місцерозвитку». Етнічна компліментарність. Позитивна компліментарність народів Давньої Русі і Великого степу. Негативна компліментарність. Головне завдання пасіонарної теорії етногенезу. Характеристика основних форм контактів етносів: 1) симбіоз (взаємовигідний); 2) ксенія (нейтральний); 3) химера (негативний). Кордони Євразійського мегаконтиненту. Три регіони Євразії: 1) Висока Азія (Монголія, Джунгарія, Тува, Забайкалля); 2) Південний район (Казахстан і Середня Азія); 3) Західний район (Східна Європа). Етнічний склад населення Євразії. Етнічне формування великоросів як союз Лісу і Степу. Симбіоз етносів. Монголо-татарська навала як джерело нового пасіонарного поштовху Давньої Русі. «Іго» як змішування крові. Монголи-християни. Причинно-наслідковий ланцюг етногенезу.

Сучасні неоевразійські геополітичні концепції. О. Дугін і концепція «російської цивілізації».

Теми 13-14. УКРАЇНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Основні геополітичні вектори-орієнтири в громадсько-політичній думці України у першій половині XIX ст. Ідея створення вільної федерації слов'янських народів (Україна, Польща, Росія та інші слов'янські держави) у програмних документах «Товариства об'єднаних слов'ян». Геополітичні аспекти в діяльності «Малоросійського товариства» (В.Лукашевич, С.Кочубей, В.Тарновський, П.Капніст, І.Котляревський та ін.). Ідея слов'янської федерації в програмних документах і працях членів Кирило-Мефодіївського товариства (М.Костомаров, М.Гулак, В.Білозерський, Т.Шевченко, О.Навроцький, О.Маркович, П.Куліш). Слов'янофільська орієнтація як геополітичний вектор в працях І.Франка, Р.Лашенка і М.Грушевського.

Геополітична думка в Україні другої половини XIX ст. Західноєвропейська орієнтація М.Драгоманова. Обґрунтування ним необхідності зв'язків України і Росії із Західною Європою.

Геополітична ідея Чорноморсько-адриатичної федерації українців, чехів, словаків, сербів та хорватів у працях С.Шелухіна (1864-1938) і С.Томашівського (1875-1930). Ю.Липа та його концепція створення Чорноморсько-балтійської федерації з включенням до її складу Польщі, Литви,

Білорусії та України. С.Рудницький про розширення суб'єктів Чорноморсько-балтійської федерації за рахунок Фінляндії, Латвії та Естонії. Близькосхідний аспект української геополітики (Балкани, Закавказзя, Персія та Азія) в концепції С.Рудницького.

Центральноєвропейський вектор української геополітики (Б.Крупницький). Концепція східно-західної «рівноваги» (І.Лисяк-Рудницький). Чорноморська орієнтація М.Грушевського.

Геоцентричний вектор у геополітичній думці України. М.Міхновський (1873-1924), Л.Цегельський (1875-1951), В.Липинський (1882-1931) про другорядність зовнішнього фактору і акцент на внутрішні сили українського народу. В.Винниченко про розбудову української незалежної держави. Геополітичні аспекти в працях українських політиків націоналістичного спрямування (Д.Донцов, М.Спідборський, Є.Коновалець, Я.Барановський та ін.). М.Колодзінський про геополітичне становище Закарпаття напередодні Другої світової війни. Геополітичні мотиви в працях М.Колодзінського «Українська воєнна доктрина» та «Стратегічне положення Закарпаття».

Геополітичні дослідження в Україні на сучасному етапі: 1). Теоретичні дослідження геополітичних проблем; 2). Національні інтереси й геополітична стратегія; 3). Дослідження геополітичних аспектів національної безпеки; 4). Економічні інтереси України в контексті геополітики; 5). Російська геополітика в Україні (Ю.Павленко, Ю.Пахомов, О.Гончаренко, В.Дергачов та ін.); 6) Гібридна війна Російської Федерації проти України (В. Горбулін, Є. Магда та ін.). «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. (В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко).

М. Дністрянський про геополітичні інтереси України на сучасному етапі: загрози геополітичним інтересам України та суперечливі реалії української геополітики; зрівноваження функцій державного кордону та оптимізація стосунків із сусідніми державами як напрямок реалізації стратегічних геополітичних інтересів України; перспективи вдосконалення державно-територіального устрою України в геополітичному контексті; пріоритети геокультурної та геоінформаційної політики України; регіональні проблеми утвердження в Україні національної ідеї та становлення політичної нації; демогеографічні та геоетнополітичні виклики геополітичним інтересам України; зміцнення позицій України на міжнародній арені як імператив зовнішньої геополітики. Державна геоетнополітика України як засіб реалізації її національних інтересів та гармонізації етнополітичних взаємин. Праці М. Дністрянського «Геополітика», «Політична географія і геополітика», «Кордони України. Територіально-адміністративний устрій», «Україна в політико-географічному вимірі», «Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології».

Теоретичні й методологічні проблеми української геополітики в працях В. Дергачова: «Геополітика», «Геофілософія», «Геоетнополітика», «Глобалістика», «Географія: минуле, сучасне і майбутнє», «Світові держави», «Приречені на успіх», «Вільні економічні зони в сучасному світі», «Східна Європа», «Невідома Україна», «Ландшафти життя». Росія і Україна в сучасних умовах.

«Цивілізаційна геополітика» В. Дергачова. Геостратегія України. Геополітичні, соціокультурні, конфесійні та гео економічні кордони багатовимірного комунікаційного простору – безцінні багатства України. Ф. Рудич, О. Дергачов, О. Заремба, Г. Зеленько, А. Кудряченко про теоретичний і прикладний аспекти сучасної української геополітики (держави Центральної та Східної Європи і Україна: аспекти політичних відносин; Україна і держави Центральної і Східної Європи: політичний та економічний виміри; держави Центральної і Східної Європи: соціокультурний вимір). Можливі сценарії геополітичного майбутнього України: залучення України до геополітичного співробітництва з Росією і через Росію; коливання між Сходом і Заходом; інтеграція в Європейський Союз паралельно з рівноправним партнерством Росії і України в економічній сфері та зближенням Росії з Європейським Союзом.

Г. Ситник про ключові елементи геополітичної доктрини України на сучасному етапі: моніторинг процесів, здатних створити загрози територіальної цілісності України; урахування національних інтересів у модернізації економіки; стабільність фінансової і грошової системи України; створення раціональної стратегії зовнішньополітичної діяльності; впровадження та інвестування високих наукомістких технологій; розвиток можливостей виходу в аерокосмічний простір; зміцнення позиції України на ринку озброєнь та військової техніки; аналіз процесів, що сприяють виникненню або ліквідації регіональних конфліктів; боротьба з етнічним і релігійним екстремізмом. Дослідження проблематики військово-політичних аспектів у сучасній Україні (О. Бойко, Ю. Бураков, С. Власюк, С. Волощук, М. Гетьманчук, Ю. Гусар, У. Ільницька, Л. Климанська, А. Слюсаренко, Л. Шлемкевич та ін.). Комплекс дослідження геополітичних інтересів України у працях А. Гальчинського. Міжнародний порядок та місце в ньому України у праці В. Мадіссона і В. Шахова. О. Гарань про місце України в Європі.

М. Михальченко про місце України як лімітрофу: геополітичне розташування між НАТО і Росією; між країнами з переважно ринковою економікою Заходу та хаотичною російською економікою; між тоталітарним, моно ідеологічним, лжеморальним минулим і невизначеним майбутнім. Ю. Павленко про місце України в історії світової цивілізації. М. Кулініч про визначення власних геополітичних орієнтирів у новому геополітичному просторі. О. Василевський та М. Гончар про актуальні проблеми української геополітики: гуманітарний чинник геополітичних орієнтацій як регіональної держави; Україна як об'єкт впливу геополітичних векторів; південно-східний напрям української геополітики; взаємовідносини з країнами Центральної Європи. «Українська Понтида (Геополітичні виміри сучасної України)» О. Багана. В. Косевцов про основні завдання геостратегії України на сучасному етапі. Дослідження різноманітних аспектів української геополітики в працях В. Смолянюка, В. Кирика, Ж. Панченка, П. Черника, О. Бірюкової, С. Василенка, М. Шевченка, А. Луценка, Ю. Шмаленка, М. Пендюри, В. Вдовенка, Р. Ключко, О. Воронова, О. Яхно, О. Снігир, А. Пісьмаченка, А. Семенченка та ін. Геополітичні прогнози В. Горбуліна (Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. (2019). Дослідження геополітики в Інституті стратегічних досліджень,

Інституті історії України НАН України, Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.

О. Дашевська про стан геополітичних дисертаційних досліджень в українській науці. Основні напрямки: визначення місця України на геополітичній мапі світу через аналіз геополітичного положення та історико-політологічних досліджень; дослідження регіональних проблем, двосторонніх відносин між країнами; дослідження загальних питань міжнародної безпеки, тероризму та ролі України в системі міжнародної безпеки; аналіз етнополітичних проблем всередині України та їх вплив на міжнародні відносини; дослідження євро інтеграційних прагнень України як єдино правильних з точки зору геополітичного положення; загальні геополітичні дослідження, в яких розглядаються практики застосування тих чи інших теорій і концепцій геополітики у різні часи та різними країнами світу.

Модуль 2. СВІТОВИЙ ПРОСТІР І ГЕОПОЛІТИКА ДЕРЖАВ

ТЕМА 15. ГЕОПОЛІТИКА І ГЕОСТРАТЕГІЯ США: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Сторінки історії міжнародних відносин і геополітики США. Поетапність становлення США як світової геополітичної держави. Відносини європейських колоністів із корінними мешканцями Америки. Резервації для індіанців. Сутність прагматизму протестантів-колоністів. «Очищення» американських земель. Приєднання мексиканських територій. Доктрина Дж. Монро (1823). Розширення території США на узбережжі Тихого океану. Купівля Аляски (1867). Меридіальна експансія. Військові інтервенції США в країни Центральної Америки і Карибського басейну. Широтна експансія. Захоплення тихоокеанських островів. Практика стратегії «анаконди». Стратегія фінансового контролю («дипломатія долара»). Неформальний протекторат США над латиноамериканськими країнами. Світова промислова першість. Активізація американської економіки з другої половини 80-х рр. ХХ ст. Структурна перебудова і модернізація економіки. Курс адміністрації Д. Трампа на підтримку високих темпів зростання економіки. Інформація у сучасному світі та в США. Розробка стратегічного плану ведення інформаційної війни. Управління інформаційних систем. Центр інформаційної війни ВПС США. Служба ВМС США по інформаційній зброї. Створення національної інформаційної структури і глобальної інфраструктури. Інформаційний образ і авторитет США у світі в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Передбачення американських вчених.

Європейська геостратегія США. Друга світова війна і початок американського контролю над Західною Європою. План Маршалла для Європи. Претензії США на роль світового лідера. Європа – головний плацдарм

«холодної війни». «Геостратегія для Євразії» З. Бжезінського. Етапи американізації Євразії. Франція і Німеччина – західний фланг Євразії. Розширення європейського демократичного плацдарму (НАТО на схід Європи). Залежність США від трансєвразійської системи співробітництва та позиції Німеччини і Франції. Десять заповідей щодо європейського розвитку і перспектив (за З. Бжезінським). Сутність фактору розмежування позицій європейців і американців стосовно світової політики і міжнародних відносин. США і «Північний потік – 2». Американсько-німецькі дипломатичні відносини. Роль США в діяльності міжнародних організацій. США і НАТО. Росія та Україна в геополітиці США. Російсько-український збройний конфлікт 2014-2020 рр. Анексія Криму. Окупація окремих районів Донецької і Луганської областей російськими військами. Американські санкції проти РФ. Виключення Росії з «Великої вісімки». Надання Україні летальних видів зброї.

Американські інтереси на Кавказі, Близькому Сході та в Центральній і Південній Азії. Геополітика США у Східній Азії. Загострення американсько-китайських взаємин на сучасному етапі. Пандемія. Спроби Д. Трампа покращити взаємини з КНДР.

ТЕМА 16. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ

Західна Європа: від Адміністрації допомоги і відновлення Об'єднаних націй (ЮНРРА) до Європейського Союзу. Франція, Великобританія і Західна Німеччина. Південна Європа у післявоєнний період: Італія, Туреччина, Греція, Іспанія і Португалія. Центральна і Східна Європа: нові геополітичні реальності. Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Югославія, Болгарія та Східна Німеччина після Другої світової війни. Утворення РЕВ та ОДВ. Створення штучного кордону між ФРН і НДР. Східна Європа після смерті Й.Сталіна: національно-визвольні революції в Угорщині (1956) та Чехословаччині (1968). Розпад СРСР та світової системи соціалізму. Особливості переходів від тоталітаризму до демократії в Польщі, Угорщині, Східній Німеччині, Чехословаччині, Болгарії, Румунії. Югославія як федерація. Історичні корені південнослов'янських проблем. Югославія після Тіто. Становлення незалежних держав та міжнаціональна війна. Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія та Герцоговина, Союзна Республіка Югославія. Македонія і Албанія. «Балканська криза» (1991-2001): характер, особливості, наслідки. Розширення ЄС. Європейський Союз на сучасному етапі. Німеччина і Франція – головні міжнародні гравці ЄС. Вишеградська група – модель для розвитку співпраці між європейськими країнами. Оцінка моделей партнерства між Україною і Вишеградською групою. Вишеградська четвірка і Україна: інституційні передумови для співпраці; рамкові документи; рівень інституалізації (переваги та недоліки). Політична співпраця. Секторальна співпраця: безпека, енергетика. Вишеградська четвірка та ГУАМ: кордони; нечітка європейська перспектива; «російський фактор»; економіка.

ТЕМА 17. ГЕОСТРАТЕГІЯ КИТАЮ ТА ГЕОПОЛІТИКА ЯПОНІЇ

Специфічні умови розвитку Китаю: обмеженість природних ресурсів, великий людський потенціал і низька вартість робочої сили; планомірне державне регулювання інвестицій і розвиток економічної сфери життя суспільства; планування освоєння високих технологій; найбільший за обсягом ринок в Євразії; прискорене нарощування військової могутності; негативний вплив на глобальну економічну обстановку. Зовнішньоекономічні зв'язки Китаю та його демографічна політика. Інтеграція у «Великий Китай». Формування китайського спільного ринку (Китай, Тайвань, Сянган (Гонконг), Макао, Сінгапур). Суть геополітики Китаю. Вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на геополітичні відносини Росії та Китаю. Особливості китайсько-американських зовнішньополітичних відносин на сучасному етапі. Пандемія 2020 р. і загострення американсько-китайських взаємин.

Зміна геополітичного становища Японії після закінчення Другої світової війни. Духовний фактор в геополітиці Японії. «Ніхон сьокі» – зосередження японської традиції. Японія – батьківщина сакрального, «земля духів». Російсько-японські відносини: історія і сучасність. Проблема Курильських островів. Суть геополітичного менталітету японців. Американо-японські та японо-китайські відносини. Японія і Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Розширення НАТО на Схід і позиція Японії. «Особливості напрямів японо-американського співробітництва в галузі оборони»(1997).

ТЕМА 18. ІСЛАМСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Ісламська цивілізація: духовні витoki та ідеологічні концепції. Сутність поняття «ісламська цивілізація». Іслам – релігія, кодекс поведінки, система цінностей і спосіб життя. Одержавлення ісламу (теократія). Кількісна динаміка зростання мусульман світу. Сутність ідеології панісламізму. Характеристика арабського менталітету. Моделі суспільно-політичних устроїв мусульманських держав. Сутність поняття «ісламський фундаменталізм». Салафітський рух. Два напрями реформації ісламу. Феномен «ісламського відродження» в країнах Близького і Середнього Сходу. Антишахська революція 1979 р. в Ірані та її роль у виведенні ісламського фактору в ранг першочергових проблем світової політики. Вплив іранської революції на всі країни ісламського світу. Новий геополітичний порядок в регіоні – Іран, Туреччина, Ірак, Афганістан – внаслідок розпаду СРСР. Роль геополітичних факторів: континентально-ісламського Ірану, атлантистської Туреччини, теократичного (вакхабістського) варіанту ісламу Саудівської Аравії, Афганістану. Роль Пакістану і США в розкладі геополітичних сил в регіоні. США, Західна Європа та ісламські держави: економіка, політика, культура. Антитерористичні операції США та їх союзників в Афганістані. Геополітика Ірану та геополітична ситуація навколо Іраку. Повалення режиму С. Хусейна: військова агресія проти Іраку та її

наслідки. Участь України в міжнародних стабілізаційних силах в Іраку. Геополітична роль Саудівської Аравії в регіоні. Ударна армія ісламу: Афганістан – Пакистан. Спецоперація США по ліквідації Усами бен Ладена.

ТЕМА 19. ТРАДИЦІЇ І ГЕОПОЛІТИКА ІНДІЇ, КРАЇН АФРИКИ І ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Набуття незалежності Індії (1947). Вестернізація Індії і формування могутньої «мовчазної реальності». Індійська економічна революція. Ідея і перспективи набуття Індією статусу великої держави. Індустріалізація країни. Новітні технології. Індійська армія. Питання про постійне членство Індії в Раді Безпеці ООН. Індія – важливий суб'єкт міжнародних відносин. Миролюбна політика Індії: засновниця Руху Неприєднання, боротьба проти колоніалізму, неокolonіалізму, апартеїду і «холодної війни». Кроки США на зближення з Індією. Вплив традицій на геополітику країн Африки і Латинської Америки. Історичне минуле країн регіону. Регіональні та субрегіональні геополітичні процеси в країнах Африки і Латинської Америки в різні періоди історії: час Великих географічних відкриттів, багатівікова колонізація та її наслідки, «штучні кордони», бідність, неграмотність та ряд інших соціальних проблем. Суть «доктрини Монро». Геополітичне становище Африки, її позиція в системі міжнародних відносин. Неокolonізація. Співробітництво африканських країн із Заходом. Латинська Америка в геополітичних інтересах США. Інтеграція країн Латинської Америки у світову економіку. Внутрішні причини інтеграції: застій в економіці, неконкурентоздатність продукції на світовому ринку, нестабільний господарський розвиток, ріст безробіття, інфляції тощо. Глобалізація світової економіки – найважливіша зовнішня причина інтеграції країн регіону.

ТЕМА 20. ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Етапи становлення внутрішньої геополітики Росії. Розділена геополітика російського Сходу та Заходу. Імперська політика Петербурга і Москви. Генеза деспотизму і месіанства в Московській державі. Внутрішня геополітична структура Російської Федерації. Геополітичні наслідки розпаду СРСР для Росії. Росія на роздоріжжі: євразійська держава чи колонія Заходу? Російсько-українські відносини. Початок інтеграції. Росія і Казахстан. Російсько-американські відносини: партнерство чи суперництво? Росія і північно-атлантичний регіон. Росія і НАТО. Російсько-китайські та російсько-японські відносини на порозі нового тисячоліття. Геополітичні проблеми близького зарубіжжя. Зовнішньополітичні пріоритети Росії та їх хронологічні рамки. У короткотерміновому плані: недопущення ізоляції Російської Федерації за основними стратегічними азимутами (США, Європа, Азія); у середньотерміновому плані: створення сприятливого для Росії середовища в

близькому зарубіжжі, сприяння інтеграційним процесам на пострадянському просторі; сприяння формуванню регіональних систем безпеки та співпраці у прилеглих районах; інтеграція у міжнародні економічні й політичні структури; участь у врегулюванні міжнародних конфліктів, у боротьбі з міжнародним тероризмом і злочинністю, у вирішенні екологічної, енергетичної, ресурсної, інформаційної та інших глобальних проблем. У довготерміновому плані: збереження і зміцнення позиції Росії як однієї з провідних дійових осіб світової політики за відмови від імперських та месіанських претензій; активна участь у формуванні демократичної глобальної системи.

Внутрішні умови формування геополітичного коду Росії. Економічна і військова безпека Росії та відносини федерального центру і регіонів. Балтійська політика Росії та її геостратегічні інтереси в країнах Закавказзя та Центральної Азії. Росія і США: геополітичне суперництво чи партнерство. Відносини Росії з країнами Північноатлантичного регіону та НАТО. Росія і Європейський Союз. Геостратегічні інтереси Росії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Російська геополітика на сучасному етапі. Гібридна агресія Росії проти України: анексія Криму та окупація окремих районів Луганської й Донецької областей. Інформаційна війна Росії проти України. Європейські та американські санкції й Російська Федерація. Мінські домовленості та засідання «нормандської групи».

ТЕМИ 21-22. УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КООРДИНАТ

Загальна характеристика геополітичного простору України – кліматичні, басейнові, зонально-ландшафтні, геоморфологічні особливості. Взаємодія природних та географічних чинників з політичною організацією. Комплекс рівнів, де відбувається якісне визначення умов для політичної діяльності: геоморфологія; басейнові розмежування; кліматичні та природні зони; популяційні ареали і конфігурація населення; господарська і транспортна інфраструктури; інфраструктура комунікаційних та організаційних взаємодій, які забезпечують ефективне досягнення цілей.

Експерти Національного інституту стратегічних досліджень про основні геополітичні та зовнішньополітичні пріоритети України: виживання України як суверенної незалежної держави, зміцнення фундаментальних цінностей та інституцій; повернення України в європейський цивілізаційний простір, всебічна інтеграція до європейських політичних і соціальних структур, а також структур безпеки; посилення потенціалу стримування як власного, так і колективного за рахунок участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних гарантій безпеки; пріоритетна орієнтація на інтеграцію до Європейського Співтовариства і Західноєвропейського Союзу; зміцнення стратегічного партнерства із США і зв'язків з країнами Західної Європи; зміцнення і консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами (Польща,

Туреччина, Грузія, Азербайджан, країни Балтії, Вишеградської групи і Центральної Азії); сприяння формуванню «поясу стабільності» і регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Центральної Азії; активна участь у створенні європейських і євразійських «транспортних коридорів»; курс на альтернативне лідерство на території колишнього СРСР; протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню і всебічний захист економічного суверенітету; блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії та домінування; цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій. Україна – асоційований член Європейського Союзу. Безвіз.

Глобалізація – головна закономірність сучасного світового розвитку. Основні аспекти глобалізації: глобалізація як природний, об'єктивний процес; глобалізація як силовий, примусовий (в інтересах «глобалізаторів») процес. Глобальні чинники національного розвитку. Включення України у глобальні інтеграційні процеси – безальтернативний процес. Необхідність відмови від стратегії «наздогнати – перегнати». Використання інформаційних, інтелектуальних ресурсів та наявного науково-технічного потенціалу. Переорієнтація із індустриального на інноваційний розвиток. Прискорене формування національного інституціонального середовища й ринкової інфраструктури. Цілковите оволодіння глобальними процесами й перетворення України на повноправну глобальну державу – головне завдання глобальної дипломатії України.

Участь України в глобальних міжнародних структурах – ООН (Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Ради), Світовий Банк, МВФ, ГАТТ, ЮНЕСКО, ВООЗ; глобально-регіональних і регіональних (ЄС, НАТО). Слабкі сторони міжнародної економічної політики України: буферна роль України у постійному балансуванні між Заходом і Євразією; невикористання зацікавленості країн Заходу в суспільній модернізації України; неприйняття правил ГАТТ у зовнішній торгівлі; несприятливий правовий режим для впровадження іноземних інвестицій в українську економіку тощо. Проблема залучення іноземного капіталу на Україну. Європейський банк реконструкції і розвитку та Україна. Україна – член Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС). Культурне і наукове співробітництво України з розвиненими країнами світу. Моніторинг внутрішніх загроз національній безпеці та вирішення проблем зовнішньої політики. Багатокомпонентний характер національної безпеки України. Україна і локальні збройні конфлікти в світі. Двосторонні відносини України на міжнародній арені. Сучасний стан українсько-американських відносин. Засудження Україною терористичних нападів на США і приєднання до міжнародної антитерористичної коаліції. Відносини України з країнами «сімки». Відносини України з країнами Центрально-Східної Європи (Польща, Румунія та ін.). Україна і країни СНД. Близькість геополітичних інтересів України і Молдови. Посередництво України у врегулюванні конфлікту в Придністров'ї та партнерські зв'язки в рамках ГУУАМ.

Українсько-російські відносини. Анексія Росією Криму. Агресія Російської Федерації проти України. Окупація частини Донецької та Луганської областей України. Українсько-російська війна 2014-2020 рр. Мінські угоди та їх наслідки. Нормандський формат. Революція 2020 р. в Білорусі та Україна.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наука	8	2	2			5
Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	10	2	2			5
Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	12	4	4			5
Тема 5. Німецька геополітична думка	10	2	2			5
Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	8	2	2			5
Тема 7. Англійська школа геополітики	12	2	2			5
Теми 8-9. Американська геополітична думка	10	4	2			5
Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	8	2	2			5
Теми 11-12. Російська школа геополітики	12	4	2			5
Теми 13-14. Українська геополітична думка	10	4	2			5
Модульна контрольна робота			2			
Разом за модуль	100	28	24			50
Модуль 2						
Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	10	2	2			6
Тема 16. Геополітичні процеси в Європі	10	2	2			6
Тема 17. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	10	2	2			7
Тема 18. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	10	2	2			7
Тема 19. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	10	2	2			5
Тема 20. Геополітика сучасної Росії	10	2	2			7
Теми 21-22. Україна в сучасній системі геополітичних координат	20	4	2			8
Модульна контрольна робота			2			
Разом за модуль	80	16	16			46
Разом за семестр	180	44	40			96

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наука	8	2				6
Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	10					6
Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	12	2				8
Тема 5. Німецька геополітична думка	10	2				8
Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	8					8
Тема 7. Англійська школа геополітики	12	2				10
Теми 8-9. Американська геополітична думка	10	2				12
Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	8					8
Теми 11-12. Російська школа геополітики	12					10
Теми 13-14. Українська геополітична думка	10	2				12
Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	10	2				10
Тема 16. Геополітичні процеси в Європі	10	2				10
Тема 17. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	10	2				10
Тема 18. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	10	2				8
Тема 19. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	10					8
Тема 20. Геополітика сучасної Росії	10	2				10
Теми 21-22. Україна в сучасній системі геополітичних координат	20	2				12
Модульна контрольна робота						
Разом за модуль						
Разом за семестр	180	24				156

6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		денна	Заочна
1	Тема 1. Політична географія як наука	2	
2	Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	2	
3	Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	4	
4	Тема 5. Німецька геополітична думка	2	
5	Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	2	
6	Тема 7. Англійська школа геополітики	2	
7	Теми 8-9. Американська геополітична думка	2	
8	Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	2	
9	Теми 11-12. Російська школа геополітики	2	
10	Теми 13-14. Українська геополітична думка	2	
11	Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	2	
12	Тема 16. Геополітичні процеси в Європі	2	
13	Тема 17. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	2	
14	Тема 18. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	2	
15	Тема 19. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	2	
16	Тема 20. Геополітика сучасної Росії	2	
17	Теми 21-22. Україна в сучасній системі геополітичних координат	2	
Разом		40	

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		денна	Заочна
1	Тема 1. Політична географія як наука	5	6
2	Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	5	6
3	Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	5	8
4	Тема 5. Німецька геополітична думка	5	8
5	Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	5	8
6	Тема 7. Англійська школа геополітики	5	10
7	Теми 8-9. Американська геополітична думка	5	12
8	Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	5	8
9	Теми 11-12. Російська школа геополітики	5	10

10	Теми 13-14. Українська геополітична думка	5	12
11	Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	6	10
12	Тема 16. Геополітичні процеси в Європі	6	10
13	Тема 17. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	7	10
14	Тема 18. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	7	8
15	Тема 19. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	5	8
16	Тема 20. Геополітика сучасної Росії	7	10
17	Теми 21-22. Україна в сучасній системі геополітичних координат	8	12
	Разом	96	156

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Методичне забезпечення

Політична географія і геополітика. Навчально-методичний комплекс / Розробники М. М. Вегеш і В. С. Петрінко.

Основна література

Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.

Вегеш М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.

Вегеш М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.

Вегеш М. Світовий процес і геополітика. Навчальний посібник. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. 303 с.

Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.

Вегеш М., Петрінко С. Геополітична енциклопедія: Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.

Гаджиев К. С. Введение в геополитику: учебник. Москва: Логос, 2003. 432 с.

Гаджиев К. С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.

Геополитика: Антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.

Геополітика: Військово-політичні аспекти: Навчальний посібник / Науковий редактор Л. П. Шлемкевич. Львів: ЛІСВ, 2008. 343 с.

Геополітика: Енциклопедія / Є. М. Суліма, М. А. Шепелєв, І. П. Білецький та ін. К.: Знання, 2013. 919 с.

Гольцов А. Г. Геополітика і політична географія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.

Дергачев В. А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.

Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. К.: КНТ, 2009. 592 с.

Дергачев В. А. Геоэкономика (Современная геополитика). К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.

Дергачев В. А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. 672 с.

Дністрянський М. С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.

Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів, 2006. 490 с.

Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 310 с.

Ігнат'єва Т. Геополітика України в категоріях і поняттях: минуле та сучасність: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2015. 112 с.

Кисельов Є. Л. Методологія геополітики. Харків: Магістр, 2002. 136 с.

Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект-Пресс, 2005. 478 с.

Кудряченко А. І., Рудич Ф. М., Храмов В. О. Геополітика. К.: МАУП, 2004. 296 с.

- Мадіссон В. В., Шахов В. Л. Сучасна українська геополітика: навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 176 с.
- Орлова Т. В. Історія сучасного світу. К.: Знання, 2006. 551 с. (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
- Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О. Географія релігій. К.: АртЕк, 1999. 504 с.
- Петрінко В. С. Світовий процес і геополітика: Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.
- Україна в сучасному геополітичному просторі. *Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку* / За ред. Ф. М. Рудича: Навчальний посібник. К.: Парламентське видавництво, 2002. 488 с.
- Сюткін С. І. Політична географія. Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2017. 120 с.
- Трохимчук С. В., Федунь О. В. Політична географія світу / 2-ге видання, перероблене і доповнене. К.: Знання, 2007. 422 с.
- Яценко Б. П., Стафійчук В. І., Брайчевський Ю. С. Політична географія і геополітика. К.: Либідь, 2007. 255 с.
- Vegesh M., Palinchak M., Holonic J. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 249 p.

Допоміжна література

- А.Б.В. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) / Д. Дуцик, В. Черниш, В. Вороніна, Н. Рюче, І. Мороз, О. Паперняк, І. Калапуха. К., 2019. 90 с.
- Абдуллаєв Самір. Сучасний міжнародно-правовий статус Каспійського моря *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 164-173.
- Академік Степан Рудницький – основоположник української географічної науки. Збірник наукових праць. Львів, 1994. 140 с.
- Алексеев Ю. М. Украина и европейский глобализм (1989-2009). К.: Киевский Славистический университет, 2010. 416 с.
- Андрущенко С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. К.: Логос, 2005. 286 с.
- Аржаковський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд з Європи. Харків: Віват, 2015. 256 с.
- Арин О. А. Мир без России. М.: ЭКСМО «Алгоритм», 2002. 480 с.
- Арин О. А. Россия: ни шагу вперед. М.: ЭКСМО «Алгоритм», 2003. 352 с.
- Арон Р. Избранное: Введение в философию истории. М.: ПЕР СЭ; СПб: Университетская книга, 2000. 543 с.
- Арон Р. История XX века: Антология. М.: Ладомир, 2007. 1105 с.
- Арон Р. Мемуары: 50 лет размышлений о политике. М.: Ладомир, 2002. 873 с.
- Арон Р. Мир і війна між націями. Київ: Юніверс, 2000. 688 с.
- Арон Р. Опій інтелектуалів. К.: Юніверс, 2006. 272 с.
- Бедрій А. Юрій Липа – ідеолог і політичний теоретик. *Визвольний шлях*. 1994. Кн. 4. С. 502-510.
- Бердяев Н. Падение священного русского царства: Публицистика 1914-1922. М.: Астрель, 2007. 1179 с.

- Бердяев Н. Русская идея. М.: Издательство АСТ; Харьков: Фолио, 2004. 615 с.
- Березовець Т. Анексія: острів Крим. Хроніки «гібридної війни». К.: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 392 с.
- Бжезинский З. Геостратегия для Евразии. *Независимая газета*. 1997. 24 октября.
- Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис Американской сверхдержавы. М.: Международные отношения, 2007. 240 с.
- Бжезинский З. Зыбучие пески гегемонии. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 2. С. 187-203.
- Бжезинский З. Как строить отношения с Россией. *Pro et contra*. 2001. Т. 6. № 1-2. С. 137-152.
- Бжезинський З. Україна і Польща в контексті Європейської інтеграції. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4.
- Бжезінський З. Вибір : світове панування чи світове лідерство. Київ: Вид. «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
- Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236с.
- Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203с.
- Бжезінський Збігнев. Україна у геостратегічному контексті. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
- Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994. 168 с.
- Бойко О. Геополітичні проблеми України в контексті мирних переговорів Української держави з РСФРР (Аналітична записка Д. Донцова «О границях Української держави під виглядом політичним»). *Вісник КНДУ*. Серія Історія. Економіка. Філософія. 2014. Випуск 19. С. 78-88.
- Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2018. 248 с.
- Вандам (Едрихин) А.Е. Геополитика и геостратегия. М.: Кучково поле, 2002. 272 с.
- Василевич Ю. В. Чорноморська концепція Юрія Липи у геополітичній думці України. *Наукові праці. Політологія*. 2012. Випуск 166. Т. 178. С. 8-11.
- Васюк Н. О. Геополітична стратегія держави кризового суспільства. *Розвиток системи державного управління в Україні*. Теорія та практика державного управління. 2014. Випуск 3 (46). С. 19-28.
- Вегеш М. Геополітика. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск перший. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. С. 121-143.
- Вегеш М. Геополітика. *Політична наука: Навчально-методичний посібник* / За заг. ред. М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 233-323.
- Вегеш М. Геополітика. *Політологія: Підручник* / За ред. М.М.Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. С. 350-380. (Вища освіта XXI століття).
- Вегеш М. Геополітична концепція Карла Гаусгофера. *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та*

сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present. Editura Muzeului Satmarean, 2015. С. 143-152.

Вегеш М. Збігнев Бжезінський про геополітичні пріоритети України: еволюція оцінок. *Політика і державне управління.* Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. С. 26-31.

Вегеш М. Проблематика війни і миру в спадщині Реймона Арона. *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 108-116.

Вегеш М. Юрген Габермас про США та сучасне і майбутнє ЄС. *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 148-152.

Вегеш М., Гиря В. Деякі нотатки про місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність.* Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика й громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (м. Ужгород, 14 березня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 209-216.

Вегеш М., Гиря В. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку. *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 188-197.

Вегеш М., Сасин Г. Україна і світ у науковій спадщині З. Бжезінського (Від «Великої шахівниці» до останніх інтерв'ю). *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 239-254.

Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем. К.: Генеза, 2006. 240 с.

Вільсон Е. Українці: несподівана нація. Київ: КІС, 2004. 552 с.

Ворович Б. О., Єгоров Ю. В., Костенко Г. Ф. Оцінка геополітичної обстановки та прийняття стратегічних рішень щодо запобігання воєнним конфліктам. К.: Паливода А. В., 2011. 172 с.

Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Студії. Т. 1 / Редактор Ярослав Пеленський. Київ – Філадельфія, 1994. 285 с.

Гаджиев К. С. Геополитика Кавказа. М.: Международные отношения, 2001. 464 с.

- Гальчинський А. С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: Аналітичні оцінки. К.: НІСД, 2003. 23 с.
- Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна Світового Порядку. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
- Гарагонич В. Транскордонне співробітництво України: мости через кордони. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2011. 432 с.
- Гельд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація. Київ: КІС, 2004. 180 с.
- Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика / Переклад з англ. К.: Дух і Літера, 2011. 462 с.
- Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність: Авторизований переклад з польської. Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики. К.: Критика, 2005. 528 с.
- Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 392 с.
- Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс, 2019. 280 с.
- Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна. К.: НІСД, 2015. 132 с.
- Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. К.: Либідь, 1992. 46 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894-1907)». Львів: Світ, 2002. 592 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907-1914)». Львів: Світ, 2005. 704 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 3: «Суспільно-політичні твори (1907-березень 1917)». Львів: Світ, 2005. 792 с.
- Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. 240 с.
- Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Москва: Айрис Пресс, 2004. 557 с.
- Гунчак Т. Україна: ХХ століття. К.: Дніпро, 2005. 384 с.
- Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М.: Книга, 1991. 574 с.
- Дашевська О. В. Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції. *Грані*. 2015. № 9 (125). С. 33-37.
- Дашевська О. В. Стан геополітичних досліджень в українській науці. *Грані*. 2016. № 1 (129). С. 59-66.
- Девятов А., Мартиросян М. Китайский прорыв и уроки для России. М.: Вече, 2002. 400 с.
- Демин В. Лев Гумилев. М.: Молодая гвардія, 2007. 310 с.
- Дністрянський М. Закони геополітики: історичні міфологеми, ідеологічні установки чи реальні глобальні тренди? *Науковий вісник Східноєвропейського*

національного університету імені Лесі Українки. Серія Географічні науки. 2013. № 16. С. 163-167.

Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті європейської політико-географічної думки. *Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль, 2000. Випуск 2. С. 73-77.

Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 111 с.

Добровольський О. В. Геополітичний розвиток Південної Азії, Океанії, Африки і Латинської Америки та інтереси України. Київ: Пульсар, 2006. 128 с.

Додонов Роман. Чорноморські вектори у геополітичних концепціях України і Росії. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С.127-140.

Домащенко Л. М. «Всеукраїнська трилогія» Юрія Липи: геополітичний ракурс. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія Філософія. Політологія. 2007. Випуск 84-86. С. 166-169.

Домащенко Л. М. Основні положення доктрини Юрія Липи. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2008» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (16-17 квітня 2008 року)*. Матеріали доповідей та виступів. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. Ч. 2. С. 69-71.

Донцов Д. За яку революцію. Репринтне відтворення 1957 р. Львів, 1990. 84 с.

Донцов Д. Клич доби. Репринтне відтворення. Лондон: Союз українців у Великій Британії, 1968. 128 с.

Донцов Д. Московська отрута. К.: ФОП Стебеляк, 2015. 296 с.

Донцов Д. Русский либерализм и украинское движение. Мелитополь, 1918. 96 с.

Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. Львів: Кальварія, 2001. 488 с.

Дорошко М. С. Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору: Навчальний посібник. К.: Ніка-Центр, 2011. 226 с.

Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. К.: НІСД, 2014. 326 с.

Дугин Александр. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века. СПб.: Амфора, 2007. 382 с.

Жильцов С. С., Зонн И. С., Ушков А. М. Геополитика Каспийского региона. М.: Международные отношения, 2003. 280 с.

Загребельний І. Міжмор'я: майже втрачений шанс. К.: ФОП Халіков, 2019. 418 с.

Зінченко А. Л., Дячук Ю. І. Геополітичні дослідження в Україні в 90-х роках ХХ століття: спроба критичного аналізу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Вип. 10. К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. С. 260-286.

Зленко А. Дипломатия и политика: Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков: Фолио, 2004. 559 с.

Кальвакоресси П. Мировая политика после 1945 года: В 2-х книгах. М.: Международные отношения, 2000. Т. 1. 592 с.; Т. 2. 464 с.

Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет / Видання друге, виправлене і доповнене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.

- Квіт С. Українська геополітика: неприєднаність до життя? *Визвольний шлях*. 2000. № 3. С. 3-7.
- Киссинджер Г. Дипломатія. М.: Ладомир, 1997. 848 с.
- Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / переклад з англ. Надія Коваль. 2-ге видання. К.: Наш формат, 2018. 320 с.
- Китай в мировой политике. М.: Московский государственный институт международных отношений; Российская политическая энциклопедия, 2001. 528 с.
- Классика геополитики. XIX век. / Сост. К. Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 718 с.
- Классика геополитики. XX век. / Сост. К. Королев. Москва ООО «Издательство АСТ», 2003. 731 с.
- Клаузевиц К. О войне. Т. 1. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 558 с.
- Клаузевиц К. О войне. Т. 2. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 574 с.
- Коломб Ф. Морская война. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2003. 668 с.
- Кондратенко О. Ю. Геополітика: сутність феномену та його еволюція. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія Політологія. 2015. № 4. С. 98-106.
- Кочубей Ю. Мужність думки (Геополітичні візії Юрія Липи в контексті сучасності). *День*. 2004. № 187, № 192.
- Лавриненко С. Сучасне геополітичне положення України у працях вітчизняних учених. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Випуск 1 (69). С. 3-12.
- Лаврук Т. П. Новітні особливості інтерпретативної репрезентації геополітичної дійсності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія Міжнародні відносини. 2012. № 21. С. 26-32.
- Лавський Я. Іронія. Історія. Геополітика. Польсько-українські літературні студії. К., 2018. 368 с.
- Левандовський В. Україна в геополітичних концепціях першої третини ХХ ст. *Політична думка*. 1994. № 3. С. 52-60.
- Леонтьев К. Восток, Россия и Славянство. М.: Эксмо, 2007. 896 с.
- Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. Т. 1: Призначення України. К.: МАУП, 2007. 336 с.; Т. 2: Чорноморська доктрина. Чорноморський простір (Атлас). Розподіл Росії. К.: МАУП, 2007. 392 с.
- Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. К.: Основи, 1994. Т. 1. 554 с.; Т. 2. 573 с.
- Літвін Л. А. Сучасні геополітичні концепції: висновки для України. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 109-115.
- Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К., 2017. 268 с.
- Малевиц И. А. Внимание, Китай. Минск: Харвест; М.: Издательство АСТ, 2001. 320 с.
- Матвеева О. Проблеми мондіалістської інтерпретації постглобалізму. *Наукові праці. Політологія*. 2016. Вип. 261. Том 273. С. 103–108.
- Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич; К.: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 487 с.

- Модестов С. А. Геополитика ислама. М.: Молодая гвардія, 2003. 190 с.
- Моргацький В., Дністрянський М. Геостратегічні інтереси в регіоні Західні Балкани у контексті нових геополітичних реалій. *Економічна та соціальна географія. Наукові записки*. 2018. № 1. С. 51-64.
- Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на Французскую революцию и империю. Т. 1. 1793-1802. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 573 с.
- Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на Французскую революцию и империю. Т. 2. 1802-1812. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 603 с.
- Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на историю. 1660-1783. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 634 с.
- Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ / Переклад з англ. О. Гординчук. К.: Брайт Стар Паблішинг, 2018. 184 с.
- Несук М., Репринцев В., Камінський Є. Україна в зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ століття. *Політична думка*. 1995. № 2-3. С. 50-70.
- Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.
- Петлюра С. Статті. К.: Дніпро, 1993. 341 с.
- Петрінко В. Взаємини України та Румунії у контексті геополітичних процесів Чорноморського регіону. *Relatii romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність*. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 2009. С.245-249.
- Петрінко В. Нова геополітична ситуація у Центрально-Східній Європі та українське питання в російській геополітичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 3. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2006. С.68-74.
- Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З. Бжезінського. *Сучасна українська політика*. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.
- Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Друге видання. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 496 с.
- Плохій С. Остання імперія: Занепад і крах Радянського Союзу. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 512 с.
- Русанова М. Класична геополітика як наука, що сприяє створенню імперій: критичний зсув у дослідницькій парадигмі геополітики. *Гілея*. Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2013. Випуск 74. С. 400-402.
- Русский мир. Геополитические заметки по русской истории. М.: Эксмо; СПб: Terra Fantastica, 2003. 864 с.
- Рущенко І. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту. К.: Києво-Могилянська академія, 2020. 436 с.
- Савицкий П. Н. Континент Евразия. Москва: Аграф, 1997. 464 с.
- Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / Видання 3-тє, доповнене. К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. 560 с.
- Сирота М. Д. Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття / 2-ге видання. К.: Пульсари, 2007. 216 с.

Світова гібридна війна: український фронт / За загальною редакцією В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.

Ставицький А. Вплив сучасних геополітичних викликів на економічну безпеку держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 4 (199). С. 45-55.

Степико М. Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Харків: Майдан, 2020. 258 с.

Токар П. Нові реалії сучасних кордонів: Соціолого-політологічний аналіз. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. 320 с.

Трубецкой Н. Наследие Чингисхана. М.: Эксмо, 2007. 736 с.

Україна: крок у XXI століття (соціально-політичний аналіз) / В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, О. І. Мостяев (упоряд.) та ін.; НІСД, Укр. ін-т філософії НАН України. К.: Луцьк, 2002. 288 с.

Україна у світовому геополітичному просторі: реферативний огляд / Укладачі: Н. В. Добра, Є. О. Корнілова, Ж. В. Самохіна. К., 2016. 55 с.

Фукуяма Ф. Америка на распутье. Демократия, власть и неоконсервативное наследие. М.: Издательство АСТ; Издательство «Хранитель», 2007. 282 с.

Фукуяма Ф. Великий краї. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів: Кальварія, 2005. 380 с.

Фукуяма Ф. Великий разрыв. М.: Издательство АСТ, 2003. 474 с.

Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / переклад з англ. Романа Корнута. 2-ге видання. К.: Наш формат, 2019. 576 с.

Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию. М.: Издательство АСТ – Ермак, 2004. 730 с.

Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: Издательство АСТ; Издательство «Ермак», 2004. 588 с.

Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции. М.: Издательство АСТ; ОАО «Люкс», 2004. 349 с.

Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / переклад з англ. Тарас Цимбал і Роман Корнута. К.: Наш формат, 2019. 608 с.

Хабермас Ю. Расколотый Запад / Пер. с нем. М.: Издательство «Весь Мир», 2008. 192 с.

Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Издательство АСТ, 2003. 603 с.

Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М.: РОССПЭН, 2003. 368 с.

Харпен М. Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2015. 304 с.

Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. М.: Мысль, 2001. 426 с.

Челлен Р. Государство как форма жизни. Москва: РОССПЭН, 2008. 320 с.

Шаблій О. Україна у сучасних геополітичних концепціях. *Україна та глобальні процеси: географічний вимір* : Зб. наук. пр.: В 3 т. К.; Луцьк, 2000. Т. 1. С. 68-72.

Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2005. 352 с.

Шульга М. А. Російський дискурс геополітики. К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. 524 с.

Якубова Л. Євразійський розлам: Україна в добу гібридних викликів. К.: Кліо, 2020. 392 с.

Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: політико-економічний та секторальний аналіз. Львів: Світ, 2011. 399 с.

Attali J. Lignes d'horizon / J. Attali. Paris, 1990. 216 p.

Attali J. Ukraine : sont ils tous devenus fous? [Електронний ресурс] / J. Attali // Blogs. – Режим доступу : <http://marcrousset.over-blog.com/article-ukraine-sont-ils-tous-devenus-fous-selon-jacques-attali-123114753.html>.

Brzezinski Z. Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power [Електронний ресурс] / Z. Brzezinski. – New York, 2012. – Режим доступу : <https://orientalreview.org/wp-content/uploads/2012/12/Brzezinski-Zbigniew.-Strategic-Vision-America-and-the-Crisis-of-Global-Power.pdf>.

Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations [Електронний ресурс] / Samuel P. Huntington // Foreign Affairs. – Touchstone, 1993. – Режим доступу : <http://online.sfsu.edu/mroozbeh/CLASS/h-607-pdfs/S.Huntington-Clash.pdf>.

Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order [Електронний ресурс] / Samuel P. Huntington. – Harvard University Printed, 1996. – Режим доступу : http://www.academia.edu/4610592/Samuel_P_Huntington_The_Clash_of_Civilizations_and_the_Remaking_of_World_Order_1996.

McKew Molly K. Putin's global ambitions could destabilize Europe [Електронний ресурс] / Molly K. McKew, Gregory A. Maniati // The Washington Post. – March 18, 2014. – Режим доступу : https://www.washingtonpost.com/opinions/putins-global-ambitions-could-destabilize-europe/2014/03/18/69abb2a2-aec5-11e3-9627-c65021d6d572_story.html?utm_term=.84f30a2d8c78.

Nye Joseph S. The Russian Connection Between Syria and Ukraine [Електронний ресурс] / Joseph S. Nye // Belfer Center for Science and International Affairs. – February 17, 2016. – Режим доступу : <https://www.belfercenter.org/publication/russian-connection-between-syria-and-ukraine>

Robertson R. Beyond the discourse of globalization. *Glocalism : journal of culture, politics and innovation*. 2015. №1. P. 1–14.

Robertson R. European Glocalization in Global Context. Palgrave Macmillan UK, 2014. 225 p.

Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture *Journal of World History*. 1994. Vol. 5, No. 1. P. 158–160.

Robertson R. Interpreting Globality. *World Realities and International Studies*. PA : Pennsylvania Council on International Education, 1983. P. 7–20.

Wallerstein I. Merkel and Putin: Ukrainian Diplomacy [Електронний ресурс] / I. Wallerstein // Immanuel Wallerstein : Personal website. – September 1, 2014. – Режим доступу : <https://www.iwallerstein.com/merkel-and-putin-ukrainian-diplomacy>.

Wallerstein I. The Geopolitics of Ukraine's Schism [Електронний ресурс] / I. Wallerstein // Immanuel Wallerstein : Personal website. – Feb. 15, 2014. – Режим доступу : <https://www.iwallerstein.com/geopolitics-ukraines-schism>.

Wolfowitz P. Defense Planning: Guidance [Електронний ресурс] / Paul Wolfowitz // National Security Council : Official website. – Режим доступу : <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf>.

Александр Дугин: «Началась Великая Война Континентов» [Електронний ресурс] // Пражский Телеграф. – 9 апреля 2014 г. – Режим доступу : <http://ptel.cz/2014/04/aleksandr-dugin-nachalas-velikaya-vojna-kontinentov>.

Александр Дугин: Нам нужна свободная Украина [Електронний ресурс] // Информационно-аналитическое издание «Украина.ру». – 20 октября 2017 г. – Режим доступу : <https://ukraina.ru/exclusive/20171020/1019404891.html>.

Баган Олег. Україна ХХІ століття: геополітичні виклики [Електронний ресурс] / Олег Баган. – Режим доступу: Сурма козацький журнал // <http://universum.lviv.ua/journal/2010/6/dnistr.htm>

Джозеф Най: Якщо у сусідів України різне бачення політики, досить важко підібрати шлях, який зацікавить всіх [Електронний ресурс] // Главком : Офіційний веб-сайт. – 14 березня 2011 р. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/publications/113741-dzhozef-naj-jakshcho-u-susidiv-ukrajini-rizne-bachennja-politiki-dosit-vazhko-pidibrati-shljah-jakij-zatsikavit-vsih.html>.

Дугин А. Евразийство как политическая философия [Електронний ресурс] / А. Дугин // Александр Дугин : Персональный сайт. – Режим доступу : <http://dugin.ru/video/aleksandr-dugin-evraziystvo-kak-politicheskaya-filosofiya>.

Збигнев Бжезинский: прогноз об Украине и России [Електронний ресурс] // Телеканал «Интер» : видео с экрана. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=4zWwFy_JeWo.

Кінець історії? Американський політолог Френсіс Фукуяма – про майбутнє України : Анонс [Електронний ресурс] // Новое Время : Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <https://nv.ua/ukr/ukraine/dialogi-pro-majbutnje-z-frensisom-fukujamaju-vidomij-amerikanskij-politolo-h-pro-provali-ta-uspikhi-ukrajintsiv-2463862.html>.

Фукуяма: Перемога України над популізмом має значення для Європи [Електронний ресурс] // Українська правда. – 30 березня 2018 р. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/news/2018/03/30/7176236>.

Фукуяма: Україна у глобальній битві за демократію – на передовій [Електронний ресурс] // Радіо Свобода : Офіційний веб-сайт. – 23 серпня 2016 р. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/27941881.html>.

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ І ГЕОПОЛІТИКА СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття №1 Політична географія як наука

1. Політична географія як наука, її об'єкт і предмет, зв'язок з іншими науками.
2. Історія становлення і розвитку політичної географії.
3. Методи політико-географічних досліджень.
4. Сучасна політична карта світу.
5. Типологічні відмінності держав.
6. Класифікація глобальних проблем та шляхи їх вирішення.

Література:

- Бабурин В. Л., Мазуров Ю. А. Географические основы управления: Курс лекций по экономической и политической географии: Учеб. пособие. М.: Дело, 2000. 288 с.
- Блій Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О. І. Шаблія. К.: Либідь, 2004. 740 с.
- Геоeкономічні сценарії розвитку і Україна / М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко та ін. К.: ВЦ «Академія», 2010. 328 с.
- Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. К.: Фенікс, 2003. 584 с.
- Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія. Київ: Навчальна література, 2012.
- Дергачев В. А. Геоeкономика Украины: теоретические и прикладные основы. Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2002. 244 с.
- Дергачев В. А. Глобальная геoeкономика: Трансформация мирового экономического пространства. Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2003. 238 с.
- Діалог цивілізацій: нові принципи організації світу. К.: МАУП, 2002. 232 с.
- Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації. К.: МАУП, 2003. 376 с.
- Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: ЛНУ, 2000. 310 с.
- Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів, 2006. 490 с.
- Дністрянський М. С. Політична географія і геополітика України: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 344 с.
- Дорошко М. С., Шпакова Н. В. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. Київ: Центр учбової літератури, 2011.
- Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: Учебник. М.: Аспект-Пресс, 2001. 479 с.
- Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. К.: АртЕк, 1999. 504 с.
- Політична географія та геополітика. Навчальний посібник / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін.; за ред. Б. П. Яценка. К.: Либідь, 2007.

- Політична система України: особливості становлення, тенденції розвитку. К.: Парламентське видавництво, 2002. 328 с.
- Соціально-економічна географія України / За ред. О. І. Шаблія. 2 вид, перероб і доп. Львів: Світ, 2000. 680 с.
- Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.
- Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001.
- Экономическая, социальная и политическая география мира. Регионы и страны / Под ред. С. Б. Лаврова, Н. В. Каледина. М.: Гардарики, 2002. 928 с.

Семінарське заняття №2

Напрямки політико-географічних досліджень

1. Загальна характеристика основних напрямків політико-географічних досліджень.
2. Структура політичної географії та її місце в системі наук.
3. Територіально-етнополітичний розвиток України.
4. Тип, розміщення та функції сучасних кордонів України.
5. Політико-географічні виміри сучасної релігійно-географічної ситуації в Україні.

Література:

- Бабурин В. Л., Мазуров Ю. А. Географические основы управления: Курс лекций по экономической и политической географии: Учеб. пособие. М.: Дело, 2000. 288 с.
- Блій Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О. І. Шаблія. К.: Либідь, 2004. 740 с.
- Геоенормічні сценарії розвитку і Україна / М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко та ін. К.: ВЦ «Академія», 2010. 328 с.
- Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. К.: Фенікс, 2003. 584 с.
- Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія. Київ: Навчальна література, 2012.
- Дергачев В. А. Геоенорміка України: теоретическіе і прикладніе основи. Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2002. 244 с.
- Дергачев В. А. Глобальная геоенорміка: Трансформация мирового экономического пространства. Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2003. 238 с.
- Діалог цивілізацій: нові принципи організації світу. К.: МАУП, 2002. 232 с.
- Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації. К.: МАУП, 2003. 376 с.
- Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: ЛНУ, 2000. 310 с.
- Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів, 2006. 490 с.

- Дністрянський М. С. Політична географія і геополітика України: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 344 с.
- Дорошко М. С., Шпакова Н. В. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. Київ: Центр учбової літератури, 2011.
- Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: Учебник. М.: Аспект-Пресс, 2001. 479 с.
- Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. К.: АртЕк, 1999. 504 с.
- Політична географія та геополітика. Навчальний посібник / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін.; за ред. Б. П. Яценка. К.: Либідь, 2007.
- Політична система України: особливості становлення, тенденції розвитку. К.: Парламентське видавництво, 2002. 328 с.
- Соціально-економічна географія України / За ред. О. І. Шаблія. 2 вид, перероб і доп. Львів: Світ, 2000. 680 с.
- Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.
- Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001.
- Экономическая, социальная и политическая география мира. Регионы и страны / Под ред. С. Б. Лаврова, Н. В. Каледина. М.: Гардарики, 2002. 928 с.

Семінарське заняття №3-4 **Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики**

1. Поняття і сутність геополітики.
2. Джерела геополітики.
3. Методи геополітики.
4. Закони геополітики.
5. Категорії геополітики.
6. Геополітичні епохи.

Література:

- Баган О. Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.
- Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.
- Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.
- Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
- Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
- Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.

Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.

Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.

Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.

Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.

Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.

Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.

Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.

Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.

Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.

Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.

Паламарчук О.М. Наукові категорії геополітики і досвід аналізу геополітичного положення країни. *Стратегічна панорама*. 2000. № 1-2. С. 50-59.

Паламарчук О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження геополітичного положення України. *Український географічний журнал*. 1998. № 1. С. 19-23.

Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.

Петрінко В.С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.

Шепелев М.А., Бариска А.Т., Шмелева М.И. Цивилизационное измерение геоэкономики. *Исторические Исследования*. 2001. № 3. С.160-164.

Шепелев М. Антицивілізаційний потенціал мондіалізації як чинник формування глобального неототалітаризму. *Людина і політика*. 2002. № 6. С.107-120.

Шепелев М. Планетарний дуалізм як основна суперечність сучасної світової системи: деякі аспекти взаємодії сил Суші і Моря. *Нова політика*. 1998. № 5. С. 24-27.

Шепелев М. Східноєвропейський геополітичний простір: анізотропність як властивість його організації. *Нова політика*. 1998. № 1 (15). С. 43-46.

Шепелев Максиміліан. Конфлікт модерну і постмодерну як основна проблема цивілізаційної безпеки в процесі мондіалізації. *Людина і політика*. 2002. № 5. С. 92-101.

Шепелев Максиміліан. Політична система мондіалізму. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 151-160.

Шепелев Максиміліан. Проблеми гео економічної безпеки в контексті процесів глобалізації. *Людина і політика*. 2001. № 5. С. 49-57.

Шепелев Максиміліан. Світознавство в контексті політизації цивілізаційного процесу. *Людина і політика*. 2002. № 2. С. 63-72.

Семінарське заняття №5 Німецька геополітична думка

1. Біогеографічна концепція держави Фрідріха Ратцеля.
2. Геополітична концепція Східної Європи Фрідріха Науманна.
3. Українське питання в німецькій класичній геополітиці. Макс Вебер.
4. Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера.
5. Геополітична концепція Карла Шмітта.

Література:

- Баган О. Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.
- Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.
- Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.
- Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
- Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. – 180 с.
- Гейден Г. Критика немецкой геополитики / Пер. с нем. / Ред. Е.Н.Петрунин. М.: Изд-во иностр. лит., 1960. 307 с.
- Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
- Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.
- Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.
- Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.
- Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
- Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
- Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.
- Классика геополитики. XIX век / Сост. К.Королев. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 718 с.
- Классика геополитики. XX век / Сост. К.Королев. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 731 с.
- Клаузевиц К. фон. О войне: В 2-х тт. Т. 1. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Терра Фантастика, 2002. 558 с.; Т. 2. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Терра Фантастика, 2002. 574 с.
- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.
- Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.

Петрінко В.С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.

Хаусхофер К. Геополитическая динамика меридианов и параллелей. *Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством.* 3-е изд. М.: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 836-839.

Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. М.: Мысль, 2001. 426 с.

Семінарське заняття №6 **Скандинавська та італійська геополітична думка**

1. Гіпотеза «семи параллелей однополярного світового простору» Йогана Галтунга.
2. Геополітичні ідеї Беніто Мусоліні. Доктрина фашизму.
3. Складові моделі катастроф за Карло Санторо.
4. Європейський континенталізм Карло Террачано.

Література:

Арон Р. История XX века: Антология. М.: Ладомир, 2007. 1105 с.

Арон Р. Мемуары: 50 лет размышлений о политике. М.: Ладомир, 2002. 873 с.

Баган О. Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.

Бенито Муссолини. *Мирошникова В., Мирошникова В. 100 знаменитых политиков.* Харьков: Фолио, 2004. С. 129-134.

Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.

Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.

Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.

Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.

Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.

Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.

Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.

Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.

Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.

Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.

Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.

Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.

Ильинский М. Жизнь и смерть Бенито Муссолини: вчера, сегодня, завтра. М.: Вече, 2000. 464 с.

Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.

Кирилук Ф.М. Філософія політичної ідеології. К.: Центр учбової літератури, 2009. 520 с.

- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Колье Р. Дуче! Взлет и падение Бенито Муссолини. М.: Центрполиграф, 2001. 493 с.
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.
- Муссоліні Беніто. *Хто є хто в європейській та американській політичній науці. Малий політологічний словник* / Кухта Б., Романюк А., Поліщук М. Львів: Кальварія, 1997. С. 165-166.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.
- Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.
- Петрінко В.С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.
- Хибберт К. Бенито Муссолини. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 512 с.
- Челлен Р. Государство как форма жизни. М.: РОССПЭН, 2008. 319 с.
- Челлен Р. О политической науке, ее соотношении с другими отраслями знания и об изучении политического пространства. *Полис*. 2005. № 2. С. 115-126.

Семінарське заняття №7 **Англійська школа геополітики**

1. Геополітична теорія Гелфорда Макіндера. «Геополітична вісь історії».
2. Геополітичні концепції «Нової Європи» і «циклів гегемонії».
3. Сутність геополітичної концепції Пітера Тейлора.
4. Геополітика націй Р. Купера.

Література:

- Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.
- Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.
- Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.
- Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
- Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
- Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.
- Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.
- Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.
- Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
- Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
- Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.

- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.
- Маккіндер Х.Дж. Географическая ось истории. *Полис*. 1995. № 4; *Классика геополитики, XX век*: Сб. / Сост. К.Королев. М.: Издательство АСТ, 2003. С. 7-32.
- Маккіндер Х.Дж. Демократические идеалы и реальность. *Полис*. 2011. № 2. С. 134-144.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.
- Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.
- Петрінко В.С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.

Семінарське заняття №8-9 **Американська школа геополітики**

1. Теорія «морської могутності» Алфреда Таєра Мегена.
2. Інтегративна модель геополітики Ніколаса Спайкмена.
3. Геополітичні концепції США періоду «холодної війни».
4. Еволюція геополітичної концепції Збігнева Бжезинського. «Велика шахівниця». З. Бжезинський про Україну.
5. Цивілізаційна геополітика Стівена Гантінгтона.
6. Геополітична концепція Френсіса Фукуями.

Література:

- Батюк В. Российско-американские отношения сегодня [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rau.ru/observer/N03_96/3_05.htm
- Бжезинский З. Геостратегия для Евразии. *Независимая газета*. 1997. 24 октября.
- Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы. М.: Международные отношения, 2007. 240 с.
- Бжезинский З. Зыбучие пески гегемонии. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 2. С. 187-203.
- Бжезинский З. Как строить отношения с Россией. *Pro et contra*. 2001. Т. 6. № 1-2. С. 137-152.
- Бжезинский считает, что сближение России и США неизбежно [Електронний ресурс] Газета. Ru. 2008. Режим доступу: <http://gazeta.ru>
- Бжезинський З. Україна і Польща в контексті Європейської інтеграції. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4.
- Бжезінський З. «Холодна війна» та її наслідки. *Політика і час*. 1993 №1.
- Бжезінський З. Велика Шахівниця. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.

Бжезінський З. Україна має стати європейською державою. 1991. № 9.

Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236с.

Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203с.

Бжезінський Збігнев. Україна у геостратегічному контексті. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.

Бьюкенен П. Правые и не-правые. Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на президента Буша. М.: Издательство АСТ, 2006. 348 с.

Бьюкенен П. Смерть Запада. М.: Издательство АСТ, 2003. 444 с.

Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів: Кальварія, 2006. 472 с.

Каган Р. Про рай і владу. Америка і Європа у новому світовому порядку. Львів, 2004. 134 с.

Короткий Оксфордський політичний словник / За редакцією І.Макліна й А.Макмілана. К.: Основи, 2005. 789 с.

Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко. К.: Генеза, 2004. 736 с.

Політологічний словник / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонюка. К.: МАУП, 2005. 792 с.

Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Автор-упорядник: В.П.Андрущенко та ін. К.: Знання України, 2002. 670 с.

Фукуяма Ф. Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие. М.: Хранитель, 2007. 282 с.

Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів: Кальварія, 2005. 380 с.

Фукуяма Ф. Великий разрыв. М.: Издательство АСТ, 2003. 474 с.

Фукуяма Ф. Доверие: Социальные добродетели и путь к процветанию. М.: Издательство АСТ, 2004. 730 с.

Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: Издательство АСТ, 2003. 588 с.

Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции. М.: Издательство АСТ, 2004. 349 с.

Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок М.: Хранитель, 2006. 220 с.

Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. М.: Издательство АСТ, 2004. 635 с.

Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М.: РОССЛЭН, 2003. 368 с.

Хто є хто в європейській та американській політичній науці / Б.Кухта, А.Романюк, М.Поліщук. Львів: Кальварія, 1997. 288 с.

Семінарське заняття №10

Французька, бельгійська й австрійська геополітична думка

1. Відаль де ла Блаш – класик французької школи географії людини.
2. «Географія кордонів» Жака Ансея.
3. Геополітичні ідеї Альберта Деманжона.
4. Геополітичні погляди Жана Готтмана.
5. Школа «внутрішньої геополітики» Іва Лакости.
6. Геополітичний кодекс Шарля де Голля.
7. Бельгійська й австрійська геополітична думка.

Література:

- Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки: Монтеке. Конт. Маркс. Токвіль. Дюркгейм. Парето. Вебер. К.: Юніверс, 2004. 688 с.
- Арон Р. Избранное: Введение в философию истории. Москва – Санкт-Петербург, 2000. 543 с.
- Арон Р. История XX века. Антология. М.: Ладомир, 2007. 1105 с.
- Арон Р. Мемуары. 50 лет размышлений о политике. М.: Ладомир, 2002. 873 с.
- Арон Р. Мир і війна між націями. К.: Юніверс, 2000. 688 с.
- Арон Р. Опій інтелектуалів. К.: Юніверс, 2006. 272 с.
- Аттали Ж. Линии горизонта. *Европа и вызовы XXI века*: Реферативный сборник/ Т.Г.Парлахина (ред.). М.: РАН ИНИОН, 1993. С. 14-28.
- Борко Ю.А. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2001. 472 с.
- Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2003. 464 с.
- Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. У 3-х т. Т. 1. К.: Основи, 1995. 543 с.; Т. 2. 1997. 585 с.; Т. 3. 1998. 631 с.
- Витвер И.А. Французская школа «географии человека». *Витвер И.А. Избранные сочинения* / Под ред. В.Вольского, А.Е.Слуки. М.: Изд-во МГУ, 1998. С.513-546.
- Волес Вільям, Волес Гелен. Творення політики в Європейському Союзі. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 871 с.
- Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко. К.: Генеза, 2004. 736 с.
- Політологічний словник / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонюка. К.: МАУП, 2005. 792 с.
- Ревель Жан-Франсуа. Відживлення демократії. К.: Критика, 2004. 590 с.
- Тодд Е. Після імперії. Есе про загнивання американської системи. Львів: Кальварія, 2006. 188 с.
- Хто є хто в європейській та американській політичній науці / Б.Кухта, А.Романюк, М.Поліщук. Львів: Кальварія, 1997. 288 с.
- Цыганков П. Особенности французской геополитики. *Международные процессы*. 2012. Т. 10. № 1 (28). С. 81-86.

Цыганков П. Французская школа геополитики в 2000-х годах: отношения ЕС с Россией. *Международные процессы*. 2011. Т. 9. № 2 (26). С. 4-15.

Семінарське заняття №11-12 Російська школа геополітики

1. Ідейні джерела російської геополітики.
2. «Росія і Європа» Миколи Данилевського.
3. Зародження і розвиток ідей Євразійства. Неоевразійство.
4. Пасіонарна теорія етногенезу Льва Гумільова.
5. «Агресивна геополітика» Олександра Дугіна.

Література:

- Аверинцев С.С. Несколько мислей о «евразийстве» Н.С.Трубецкого. *Новый мир*. 2003. № 2.
- Алексеева И., Зеленев Е., Якунин В. Геополитика в России: Между Востоком и Западом. Конец XVIII – начало XX в. СПб.: Издательство СПбГУ, 2001. 304 с.
- Аналитический доклад: Россия и Прибалтика. *Независимая газета*. 1997. 28 октября.
- Арбатов А. Безопасность: российский выбор. М.: ЭПИцентр, 1999. 525 с.
- Арбатов А.Г. Ядерная перезагрузка и международная безопасность. *Полис*. 2011. № 3. С. 36-49.
- Арбатова М., Рыжков В. Россия и ЕС: сближение на фоне разрыва? *Россия в глобальной политике*. 2005. Т. 3. № 1. С. 195-204.
- Арин О.А. Мир без России. М.: ЭКСМО «Алгоритм», 2002. 480 с.
- Арин О.А. Россия: ни шагу вперед. М.: ЭКСМО «Алгоритм», 2003. 352 с.
- Ачкасов В.А. «Образ запада» и современный кризис российской идентичности. *Вече: Альманах русской философии и культуры*. СПб., 1997. Вып. 8. С. 11-24.
- Ачкасов В.А. Россия как разрушающееся традиционное общество. *Полис*. 2001. № 3. С. 83-92.
- Бабурин С. Российский путь: становление российской геополитики кануна XXI века: Статьи, выступления, интервью 1990-1995 гг. М., 1995. 224 с.
- Бабурин С.Н. Территория государства. Правовые и геополитические проблемы. М.: Издательство МГУ, 1997. 480 с.
- Бабурин С.Н. Естественные границы государств: возвращение политико-правовой аксиомы. *Правоведение*. СПб., 1999. № 1. С. 17-23.
- Баранов С.Д. Тезисы о факторах переориентации интересов России. *Полис*. 2000. № 1. С. 73-74.
- Блэр А. Рубл. Россия, Европа и Америка – перспективы стратегического партнерства. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 22-34.
- Бордачев Т., Мошес А. Россия: конец европеизации? *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 2. С. 104-116.

- Брагина Е. Формирование новой экономической общности России и постсоветского пространства. *Мировая экономика и международные отношения*. 2003. № 7.
- Бузгалин А. Имперская модель мира и альтернативные ей перспективы. *Международные процессы*. 2004. Т. 2. № 2.
- Взгляд из России: избранные политические статьи «Русского журнала». К.: Основні цінності, 2004. 240 с.
- Геополитика: Популярная энциклопедия / Авт.-сост. В.А.Баришполец и др. / Под общ. ред. В.Манилова. М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2002. 624 с.
- Гумилев Л. История народа Хунну: В 2-х книгах. М., 2002.
- Гумилев Л. Открытие Хазарии. М., 2002.
- Гумилев Л. Ритмы Евразии: Эпохи и цивилизации. М.: АСТ, 2005.
- Гумилев Л. Тысячелетие вокруг Каспия. М., 2002.
- Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь. М.: Мысль, 1989; М., 2002.
- Гумилев Л.Н. Из истории Евразии. М.: Искусство, 1993.
- Гумилев Л.Н. От Руси к России: очерки этнической истории. М.: Экопрос; Прогресс, 1992; М., 2002.
- Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. 3-е изд. Л.: Гидрометеиздат, 1990; М., 2002.
- Гумилев Л.Н. Этносфера. История людей и история природы. М.: Экопрос, 1993; СПб. М., 2002.
- Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М.: Книга, 1991. 574 с.; Классика геополитики, XIX век: Сб. / Сост. К.Королев. М.: Издательство АСТ, 2003. С. 275-679.
- Делягин М. Мировой кризис: Общая теория глобализации. М.: ИНФРА-М, 2003.
- Делягин М. Миссия России в эпоху второго «кризиса Гуттенберга». *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 1. С. 99-113.
- Делягин М. От глобальных противоречий – к региональным конфликтам. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 5. С. 128-135.
- Дугин А. Евразийство: от философии к политике. *Независимая газета*. 2001. 30 мая.
- Дугин А. Конспирология. Наука о заговорах, секретных обществах и тайной войне. М.: РОФ «Евразия», 2005. 624 с.
- Дугин А.Г. Мистерии Евразии. М.: Арктогея, 1996. 200 с.
- Дугин А.Г. Проект «Евразия». М.: Яуза: Эксмо, 2004. 511с.
- Дугин Александр. Мондиализм и атлантизм (Конспирология, Москва, 2005). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://arcto.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=1326>
- Русский мир: Геополитические заметки по русской истории. М.: ЭКСМО, 2003. 864 с.
- Савицкий П. Геополитические заметки по русской истории. *Русский мир*. М.: Эксмо, 2003. С. 823-859 («Вопросы истории». 1993. № 11-12).
- Савицкий П.Н. Континент Евразия. М.: Аграф, 1997. 464 с.

- Семенов-Тянь-Шанский В.П. О могущественном территориальном владении применительно к России. *Рождение нации* / Сост. А.И.Куркчи. М.: Ди-Дик, 1996. С. 596-617.
- Соловьев В.С. Россия и Европа. *Соловьев В.С. Сочинения*: В 2 т. Т. 1. Философская публицистика. М.: Изд-во «Правда», 1989. С. 333-396.
- Соловьев В.С. Русская идея. Сост. и авт. вступ. статьи М.А.Маслин. М.: Республика, 1992. С. 185-204.
- Соловьев В.С. Славянский вопрос. *Соловьев В.С. Сочинения*: В 2 т. Т. 1. Философская публицистика. М.: Изд-во «Правда», 1989. С. 311-326.
- Соловьев Э.Г. Геополитика как профессия и как научная дисциплина: перспективы эволюции в современной России. *Вестник Московского университета*. Серия 18. Социология и политология. 2003. № 2. С.3-27.
- Соловьев Э.Г. Геополитический анализ международных проблем современности: pro et contra. *Полис*. 2003. № 1. С. 116-129.
- Соловьев Э.Г. Эсхатология больших пространств: о некоторых особенностях праворадикальной геополитической рефлексии (неоевразийство А.Дугина и «элементов»). *Вестник Московского университета*. Серия 18. Социология и политология. 2001. № 2. С. 63-77.
- Трубецкой Е.Н. Смысл жизни. М.: Республика, 1994.
- Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык / Сост. В.М.Жигов. М.: Прогресс-Универс, 1995. 800 с.
- Трубецкой Николай. Европа и человечество. Мы и другие. Русская проблема. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока. *Классика геополитики, XX век*: Сб. / Сост. К.Королев. М.: Издательство АСТ, 2003. С. 33-226.

Семінарське заняття №13-14 **Українська геополітична думка**

1. Геополітичні погляди М. Драгоманова, М. Грушевського, М. Міхновського.
2. Геополітична концепція С. Рудницького.
3. Геополітичні ідеї Юрія Липи.
4. Геополітичні аспекти в працях українських політиків націоналістичного спрямування (Д. Донцов, М. Сціборський, Є. Коновалець, Я. Барановський).
5. Геополітичні мотиви в працях М. Колодзінського «Воєнна доктрина українських націоналістів» та «Стратегічне положення Закарпаття».
6. М. Дністрянський про геополітичні інтереси України на сучасному етапі.
7. Теоретичні й методологічні проблеми сучасної української геополітики (В. Дергачов, Ф. Рудич, В. Горбулін, О. Баган та ін.).

Література:

- Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Бедрій А. Юрій Липа – ідеолог і політичний теоретик. *Визвольний шлях*. 1994. Кн. 4. С. 502-510.

- Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2018. 248 с.
- Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. К.: Видавниче товариство «Криниця» книголюбів України, 1991. 128 с.
- Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Студії. Т. 1 / Редактор Ярослав Пеленський. Київ – Філадельфія, 1994. 285 с.
- Гальчинський А. С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: Аналітичні оцінки. К.: НІСД, 2003. 23 с.
- Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- Геополітика: Енциклопедія / Є. М. Суліма, М. А. Шепелев, І. П. Білецький та ін. К.: Знання, 2013. 919 с.
- Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс, 2019. 280 с.
- Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. К.: Либідь, 1992. 46 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894-1907)». Львів: Світ, 2002. 592 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907-1914)». Львів: Світ, 2005. 704 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 3: «Суспільно-політичні твори (1907-березень 1917)». Львів: Світ, 2005. 792 с.
- Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. 240 с.
- Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. К.: КНТ, 2009. 592 с.
- Дергачев В. А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дністрянський М. Закони геополітики: історичні міфологеми, ідеологічні установки чи реальні глобальні тренди? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія Географічні науки. 2013. № 16. С. 163-167.
- Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті європейської політико-географічної думки. *Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль, 2000. Випуск 2. С. 73-77.
- Дністрянський М. С. Геополітика: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 435 с.
- Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 111 с.
- Дністрянський М. С. Етнополітична географія України. Львів, 2006. 490 с.
- Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 310 с.
- Донцов Д. За яку революцію. Репринтне відтворення 1957 р. Львів, 1990. 84 с.

- Донцов Д. Клич доби. Репринтне відтворення. Лондон: Союз українців у Великій Британії, 1968. 128 с.
- Донцов Д. Московська отрута. К.: ФОП Стебеляк, 2015. 296 с.
- Донцов Д. Русский либерализм и украинское движение. Мелитополь, 1918. 96 с.
- Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. Львів: Кальварія, 2001. 488 с.
- Зленко А. Дипломатия и политика: Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков: Фолио, 2004. 559 с.
- Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет / Видання друге, виправлене і доповнене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.
- Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. Т. 1: Призначення України. К.: МАУП, 2007. 336 с.; Т. 2: Чорноморська доктрина. Чорноморський простір (Атлас). Розподіл Росії. К.: МАУП, 2007. 392 с.
- Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. К.: Основи, 1994. Т. 1. 554 с.; Т. 2. 573 с.
- Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К., 2017. 268 с.
- Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич; К.: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 487 с.
- Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы. К., 2001. 440 с.
- Петрінко В. Взаємини України та Румунії у контексті геополітичних процесів Чорноморського регіону. *Relatii romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність*. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 2009. С.245-249.
- Петрінко В. Нова геополітична ситуація у Центрально-Східній Європі та українське питання в російській геополітичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 3. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2006. С.68-74.
- Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З. Бжезінського. *Сучасна українська політика*. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.
- Рудич Ф. Геополітичний вимір президентських виборів 2004 року. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 3-17.
- Рудич Ф. Місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Нова політика*. 1998. № 5 (19). С. 18-23.
- Рудич Ф. Украина, Россия, Белорусь в новом геополитическом пространстве: варианты политической модернизации. *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / Редколегія: М. Михальченко, В. Андрущенко, Ф. Рудич. К., 2000. Вип. 2. С. 45-63.
- Рудич Ф. Україна в геополітичному контексті. *Віче*. 1998. № 11. С. 3-20.
- Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 40-44.
- Степико М. Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Харків: Майдан, 2020. 258 с.

Шульга М. А. Російський дискурс геополітики. К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. 524 с.

Семінарське заняття №15 Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність

1. Становлення США як світової геополітичної держави.
2. США і країни Європейського Союзу.
3. Геостратегія для Євразії. Сучасний стан американо-російських взаємин.
4. Китай в геополітиці США.
5. Японія в геополітиці США.
6. Американські інтереси в Середній Азії, на Кавказі, в Індії.
7. США і міжнародний тероризм.
8. Сучасний стан українсько-американських дипломатичних відносин.

Література:

Асснер П. Насилие и мир. От атомной бомбы до этнической чистки. СПб.: Всемирное слово, 1999. 351 с.

Блэр А. Рубл. Россия, Европа и Америка – перспективы стратегического партнерства. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 22-34.

Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане: история и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945-1995). М.: Конверт-МОНФ, 1997. 352 с.

Бодрук О.С. Структури военной безопасности: национальный та міжнародний аспекти. К.: НІПМБ, 2001. 299 с.

Бодрук Олег. Ракетний синдром. Військові потенціали країн Третього світу у контексті сучасних міжнародних процесів. *Політика і час*. 2002. № 5. С. 47-59.

Бодрук Олег. Фактор сили у сучасному світі. Геополітичні зміни сучасної міжнародної безпеки після трагічних подій 11 вересня 2001 р. *Політика і час*. 2002. № 3. С. 57-67.

Борьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база / Упоряд. В.А.Ліпкан. К.: КНТ, 2007. 248 с.

Вакулич В.М. Відносини США – ЄС і перспективи поширення інтеграційного процесу в Європі. Кіровоград, 2000. 52 с.

Грищенко Т. Геостратегія пост біполярності (сучасні американські концепції та Україна). *Політична думка*. 1997. № 1.

Грэхем Томас. Переосмысливая отношения между США И Россией. *Независимая газета*. 2001. 21 марта.

Давыдов Ю.П. «Старый» европеизм против «нового» атлантизма. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2003. № 9. С. 3-20.

Давыдов Ю.П. США: меняющееся видение меняющихся угроз. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2004. № 10. С. 3-22.

Дудко Ірина. Держдепартамент і держсекретар в системі зовнішньополітичного механізму США. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 145-163.

Ефимов Н.Н. Ответы на вызовы XXI века. *Полис*. 2010. № 1. С. 166-172.

- Зиновьев А. Запад. М.: ЭКСМО, 2003.
- Злобин Н. Второй новый миропорядок. Геополитические головоломки. М.: Эксмо, 2009.
- Иноземцев В.Л. США и ЕС в новом столетии: союзники или соперники? *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2002. № 10. С. 59-73.
- Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки. К., 1995. 200 с.
- Катин В. США шпионят за Европой. *Независимая газета*. 2001. 6 июня.
- Киссинджер Г. Дипломатия. М.: Ладомир, 1997. 848 с.
- Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Генри Киссинджер. – М., 2002.
- Киссинджер Г. Ядерное оружие и внешняя политика: Сокр. пер. с англ. / Под ред. проф., ген.-лейт. С.Н.Красильникова. М.: Изд. иностр. лит., 1959. 508 с.
- Ключковский Л.Л. Экономический гегемонизм США и Латинская Америка. *Латинская Америка*. 2006. № 1. С. 4-17.
- Ключников Б. Исламизм, США и Европа. М.: Эксмо, 2003. 320 с.
- Ковальов Павло. Взаємовідносини США з політичними структурами Євросоюзу. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С.138-150.
- Кузнецова Е. НАТО. Тенденция к размыванию альянса. *Международная жизнь*. 2004. № 4-5.
- Купрениук Г. Сучасний атлантизм: оцінки і прогнози. *Віче*. 2003. С. 25-31.
- Мартинов А. Німецько-американські відносини в контексті перспектив становлення нової системи міжнародного світо порядку. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 3-11.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю (1660-1783). М.-СПб.: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 634 с.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю. *Классика геополитики, XIX век: Сб. / Сост. К.Королев*. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 183-274.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1793-1802). Т. 1. М.-СПб.: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 573 с.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1802-1812). Т. 2. М.-СПб.: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 603.
- Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века. М.: Логос, 2000. 272 с.
- Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. М., 2001.
- Уткин А.И. Доктрина Буша: концепция, разделившая Америку. *Россия в глобальной политике*. 2005. Т. 3. № 4. С. 29-42.
- Уткин А.И. Единственная сверхдержава. М.: «Алгоритм», 2003. 573 с.
- Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. М.: ЭКСМО «Алгоритм», 2002. 512 с.
- Уткин А.И. Энергетические ресурсы и геополитика. *Полис*. 2010. № 3. С. 9-25.

Семінарське заняття №16 Геополітичні процеси в Європі

1. Західна Європа після завершення Другої світової війни: від Адміністрації допомоги і відновлення Об'єднаних націй до Європейського Союзу.
2. Формування нової геополітичної моделі сучасної ФРН. Геостратегія об'єднаної Німеччини щодо Центрально-Східної Європи.
3. Європейський Союз і проблема біженців.
4. Європейський Союз і міжнародний тероризм.
5. «Брексіт» Великої Британії та спроба модернізації Європейського Союзу.
6. Україна і Європейський Союз: проблеми співробітництва і трансформації.

Література:

- Адамський В. Політична трансформація у країнах Центральної і Східної Європи. К.: Дакор, 2006. 274 с.
- Актуальные проблемы Европы / РАН. ИНИОН. Вып. 2. Европа и мир: Проблемно-тематический сборник / Т.Мационашвили (ред.). М., 2000. 275 с.
- Алексеева Т.І. Міжнародні організації: Навч. посіб. Х.: Вид-во ХНЕУ, 2006. 200 с.
- Бесараба Олесья. Регіональне співробітництво в Європі. *Нова політика*. 2001. № 2 (34). С. 20-21.
- Бесараба Олесья. Сучасні виклики європейській безпеці. *Людина і політика*. 2001. № 3. С. 103-108.
- Блэр А. Рубл. Россия, Европа и Америка – перспективы стратегического партнерства. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 22-34.
- Борко Ю.А. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2001. 472 с.
- Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2003. 464 с.
- Герасимчук Т.Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989 – 2004): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ін-т історії України НАН України. К., 2005. 23 с.
- Глобальные вызовы и Европа: Сборник обзоров и рефератов / Т.Кондратьева, И.Новоженова (ред.). М., 2003. 208 с.
- Гриффтис Р.Т. Основания европейской интеграции. *Полис*. 2002. № 4. С. 135-145.
- Гуцало Марія. Європейська політика безпеки у сфері протидії тероризму. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 147-154.
- Дергачев В.А. Восточноевропейский геополитический узел. *Проблемы постсоветских стран*. М.: ИМЭПИ РАН, 1999.
- Доган М. Падение традиционных ценностей в Западной Европе: религия, государство-нация, власть. *Мировая экономика и международные отношения*. 1999. № 12.
- Европа и вызовы XXI века: Реферативный сборник / Т.Г.Парлахина (ред.). М.: РАН, ИНИОН, 1993. 196 с.

- Європейський Союз: Основопологаючі акти в редакції Лісабонського договору з коментаріями. М.: ИНФРА-М, 2008. 698 с.
- Європейський Союз: вчора, сьогодні, завтра / Укл. Ю.І.Макар, В.І.Бурдяк, Т.Д.Івасютин та ін. Чернівці: «Рута», 2008. 224 с.
- Іванов І.Д. Розширення ЄС на схід: наслідки для Росії. *Современная Европа*. 2003. № 3 (15). С. 23-34.
- Ільїн М.В. Балто-Чорноморська система як фактор формування державств в Східній Європі. *Політична наука*: Сб. науч. тр. М., 2008. № 1. С.101-131.
- Ільїн М.В. Формування і контури внутрішньої геополітики Європи в подвійній системі Євразія-Європа. *Вестник Московського університету*. Серія: Політичні науки. 1999. № 6. С. 60-75.
- Іноземцев В., Кузнецова Е. Повернення Європи. Штрихи к портрету Старого Світа в новому столітті. М.: Інтердіалект+, 2002.
- Іноземцев В.Л. Розколотий цивілізація. Наличуючі передумови і можливі наслідки постекономічної революції. / А.І.Антипова (ред.). М.: Academia, Наука, 1999. 724 с.
- Іноземцев В.Л. США і ЄС в новому столітті: союзники чи суперники? *США – Канада: економіка, політика, культура*. 2002. № 10. С. 59-73.
- Кальвокорессі П. Світова політика після 1945 року: В двох книгах. М.: Міжнародні відносини, 2000. Т. 1. 594 с.; Т. 2. – 464 с.
- Каменецький Максим. Колишня Югославія – конфліктогенний простір (спроба політичної морфології). *Політична думка*. 1995. № 2-3. С. 40-49.
- Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки. К., 1995. 200 с.
- Канцелярук Борис. Політика приреченої заплутаності. *Нова політика*. 1999. № 2 (22). С. 18-21.
- Катин В. США шпійоняє за Європою. *Незалежна газета*. 2001. 6 червня.
- Кондратюк С.В. Європейська політика об'єднання Німеччини. К., 2008.
- Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. К.: Знання, 2009. 751 с.
- Крилюк Роксим. Єврейська диктатура, або Конспірація проти світу. Полтава, 2005. 284 с.
- Круглашов А. Європейська інтеграція: напрями і перспективи. *Європа: ідеї та процеси*. Чернівці, 1998.
- Кряжева Е. Вплив Газпрома в Західній Європі посилюється. *Незалежна газета*. 1998. 30 червня.
- Кудряченко А. Між двома полюсами. Деякі питання взаємовідносин України, Польщі, Росії, Німеччини. *Політика і час*. 1993. № 3. С.16-18.
- Кудряченко А. Нові політичні виміри поступу Німеччини. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 59-70.
- Кудряченко А.І. Східна Європа на шляху змін. К., 1995.
- Мартінов А. Німецько-американські відносини в контексті перспектив становлення нової системи міжнародного світового порядку. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 3-11.

Моисеев Н.Н. Евразийский союз: новые рубежи, проблемы и перспективы. М.: ИСПИ РАН, 1996.

Образ Европы: оценки и дискуссии. Реф. сб. / Ред. Ю.Гусаров. М., 2000. 204 с.

Островская Е.П. Франция: трудная дорога к модернизации. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 80-90.

Семинарське заняття №17 **Геостратегія Китаю та геополітика Японії**

1. Специфічні умови розвитку Китаю.
2. Суть геополітики Китаю. Інтеграція до «Великого Китаю».
3. Російсько-китайські та американо-китайські відносини на сучасному етапі.
4. Геополітика Японії після закінчення Другої світової війни: від милітаризму до мирного співіснування.
5. Особливості зовнішньополітичних відносин з Росією та США. Проблема Курильських островів.

Література:

Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.

Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.

Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.

Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.

Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.

Гао Шучинь. Трансформация отношений между Россией и КНР после холодной войны. *Полис*. 2010. № 6. С. 141-148.

Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.

Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.

Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.

Головченко В. «Дракон у тумані»: геополітичний виклик Пекіна і відповідь Вашингтона. *Людина і політика*. 2004. № 3. С. 97-107.

Девятков А., Мартиросян М. Китайский прорыв. М.: Вече, 2002. –00 с.

Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.

Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.

Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.

Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.

Ивасита А. Москва – Пекин: «стратегическое партнерство» и пограничные переговоры. *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 11. С. 92-96.

Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.

Китай в мировой политике / Отв. ред. А.В.Торкунов. М.: Московский государственный институт международных отношений, 2001. 528 с.

- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.
- Малевиц И.А. Внимание, Китай. Минск., 2001.
- Менгес К. Китай: нарастающая угроза. М., 2006.
- Молодяков В.Э. Геостратегические проекты принца Коноэ. *Русский геополитический сборник*. Вып. № 2. М., 1997-1998.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.
- Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.
- Петрінко В.С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.
- Россия и Китай на пороге тысячелетия. *Международная жизнь*. 1997. № 6.
- Россия и страны Азии: поиск путей обновления / Глав. ред. Р.М.Чудакова; РАН, Центр азиатских исследований при ИМЭПИ. М.: Изд. компания «Финиздат», 1995. 344 с.
- Титаренко М.Л. Россия перед лицом Азии / М.Л.Титаренко. М.: Республика, 1998. 320 с.
- Шергін С.О. До справедливого міжнародного порядку. Китайські політологи про багатополосний світ. *Політика і час*. 2003. № 5.

Семінарське заняття №18

Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав

1. «Ісламське відродження» в країнах Близького і Середнього Сходу. Витоки і сучасний стан «Ісламської цивілізації».
2. «Сирійська проблема» та спроби її вирішити.
3. Геополітика Туреччини на сучасному етапі.
4. США, Європейський Союз і проблема міжнародного тероризму.
5. Геополітика Ірану, Саудівської Аравії та Афганістану.

Література:

- Ахундов Каміл. Деякі аспекти політики США на Близькому Сході. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 143-148.
- Байбаков А. Будут ли арабы жить лучше? Новые подходы к оценке развития арабских стран (рубеж XX – XXI вв.). *Азия и Африка сегодня*. 2008. № 1.
- Бардін О. Геокультурополітична складова тероризму. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 89-106.
- Біркович Р.В. Ісламський чинник у міжнародних відносинах на Балканах: Автореф. дис. ... канд. політ. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. К., 2005. 22 с.

Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки; Відп. ред. Б.О.Парахонський. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. 591 с.

Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база / Упоряд. В.А.Ліпкан. К.: КНТ, 2007. 248 с.

Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.

Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.

Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.

Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.

Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.

Геополитика: антологія. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.

Геополитика: Хрестоматія / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.

Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.

Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.

Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.

Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.

Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.

Зінько С. Іслам у світових геополітичних і гео економічних процесах. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 91-100.

Игнатенко А. Арабский мир захлеснули «майданные» революции [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ng.ru/scenario/2011_04_27/12_revolution.html

Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.

Каграманов Ю. Ислам, Россия и Запад. *Новый мир*. 2001. № 7.

Ключников Б. Исламизм, США и Европа. М.: Эксмо, 2003. 320 с.

Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.

Кутырев В. Террор в отношениях между народами. *Свободная мысль*. 2006. № 2. С. 156-166.

Лаумулин Мурат. Исламские игроки на центральноазиатском поле: интересы близлежащих мусульманских государств в странах региона. *Центральная Азия и Кавказ*. 2003. № 2 (26).

Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.

Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.

Малашенко А. Исламская альтернатива и исламский проект. М.: Весь мир, 2006. 221 с.

Малашенко А.В. Исламские ориентиры Северного Кавказа. М., 2001.

Мелихов И. Исламский мир. *Международная жизнь*. 2001. № 3.

Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій / За ред. Дж.Арквіллі, Д.Рандельдта; пер. з англ. А.Іщенко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 350 с.

- Мирский Г. Исламская цивилизация в глобализирующемся мире. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 6.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.
- Терроризм. Правовые аспекты противодействия: нормативные и международно-правовые акты с комментариями, научные статьи / Под ред. И.Л.Трунова и Ю.С.Горбунова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: «Эксмо», 2007. 768 с.
- Ударная армия ислама. *Независимое военное обозрение*. 1997. № 27.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Издательство АСТ, 2003. 603 с.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка. *Pro et Contra*. 1997. № 2. С. 131-158.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Полис*. 1994. № 1.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Философская и социологическая мысль*. 1996. № 1-2. С. 9-29.

Семінарське заняття №19

Традиції та геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки

1. Особливості геополітичної ситуації в Індії.
2. Вплив традицій на геополітику країн Африки і Латинської Америки.
3. Геополітична нестабільність Африки.
4. Латинська Америка в новій системі геополітичних координат.

Література:

- Африка на порозі ХХІ века. М., 1997.
- Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.
- Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.
- Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.
- Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
- Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
- Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.
- Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.
- Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.
- Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
- Дівак В.В. Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального виміру [Електронний ресурс] Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/oc.gum/DIP/2012_56/01_105.PDF
- Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
- Добровольський О.В. Геополітичний розвиток Південної Азії, Океанії, Африки й Латинської Америки та інтереси України. К: Університетське видавництво «Пульсари», 2006. 128 с.

- Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.
- Ключковский Л.Л. Экономический гегемонизм США и Латинская Америка. *Латинская Америка*. 2006. № 1. С. 4-17.
- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.

Семінарське заняття №20 **Геополітика сучасної Росії**

1. Зміна геополітичної доктрини Російської Федерації: від «великої регіональної держави» до «російської цивілізації».
2. Російсько-українські відносини на сучасному етапі. Російсько-українська війна 2014-2016 років і порушення колективної системи безпеки. Окупація Криму і окремих районів Донбасу.
3. Російсько-американські відносини на сучасному етапі.
4. Участь Російської Федерації в «сирійському конфлікті».
5. Російська Федерація і країни Європейського Союзу: від мирного співробітництва до застосування санкцій.
6. Російська Федерація і «близьке зарубіжжя»: особливості зовнішньополітичного співіснування.
7. Особливості геополітичної стратегії Росії стосовно Китаю, Японії та Туреччини.

Література:

- Панарин А. Искушение глобализмом. М.: Русский национальный фонд, 2000. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002.
- Панарин А.С. «Вторая Европа» или «Третий Рим»? Избранная социально-философская публицистика. М.: РАН, Институт философии, 1996. 154 с.
- Панарин А.С. Вызов (Геополитический пессимизм против цивилизационного оптимизма). *Знамя*. 1994. № 6. С. 149-160.
- Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегической нестабильности. М.: Эдиториал УРСС, 1999. 271 с.
- Панарин А.С. Евразийский проект в миросистемном контексте. *Восток*. 1995. № 2. С. 66-79.
- Панарин А.С. Реванш истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке. М.: Логос, 1998.
- Панарин А.С. Россия в Евразии: вызовы и ответы. *Вестник Московского университета*. Сер. Социально-политические исследования. 1994. № 5. С. 25-35.
- Панарин А.С. Россия в поисках идеи: варианты цивилизационного выбора. *Вестник Московского университета*. Сер. Социально-политические исследования. 1993. № 5. С. 9-16.

- Панарин А.С. Россия в цивилизационном процессе (между атлантизмом и евразийством). М., 1995. 262 с.
- Панарин А.С. Россия в циклах мировой истории. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999. 287 с.
- Панарин А.С. Славянский мир сегодня: очарованные странники на опасной дороге. *Вестник Московского университета*. Сер. Политические науки. 2003. № 4. С. 5-14.
- Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. М.: Алгоритм, 2003. 560 с.
- Петров В.Л. Геополитика России (Возрождение или гибель?) М.: Вече, 2003. 464 с.
- Росія та Україна в євроатлантичному просторі. *Політична думка*. 1999. № 1-2. С.71-86.
- Россия (СССР) в локальных войнах и военных конфликтах второй половины XX века / В.А.Золотарев (ред.). М.: Кучково поле; Полиграф-ресурсы, 2000. 574 с.
- Россия в геополитическом пространстве: современность и вид в XXI век: (Материалы заседания Клуба) / Сост. Н.Н.Беляков, Ю.В.Третьяков. М., 1994. 96 с.
- Россия в пространстве и времени (история будущего) / Б.Н.Кузык, А.И.Ачеев, О.В.Доброочеев и др. М.: Ин-т экономических стратегий, 2004. 336 с.
- Россия в условиях стратегической нестабильности. *Вопросы философии*. 1995. № 9. С. 13-40.
- Россия и Европа: отношения на рубеже веков: Сборник статей. М., 2001. 200 с.
- Россия и ее соседи: Соотношение национальных интересов внутри СНГ: Реферативный сборник / Отв. ред. А.Н.Литвинова. М.: ИНИОН РАН, 1999. 203 с.
- Россия и Закавказье: Реалии независимости и новое партнерство / Под ред. Р.М.Авакова, А.Г.Лисова. М., 2000.
- Россия и Запад: взаимодействие культур (материалы «круглого стола»). *Вопросы философии*. 1992. № 6. С. 4-49.
- Россия и Китай на пороге тысячелетия. *Международная жизнь*. 1997. № 6.
- Россия и Латинская Америка на пути сближения. *Независимая газета*. 2001. 29 июня.
- Россия и страны Азии: поиск путей обновления / Глав. ред. Р.М.Чудакова; РАН, Центр азиатских исследований при ИМЭПИ. М.: Изд. компания «Финиздат», 1995. 344 с.
- Россия и США после «холодной войны» / Ю.П.Давыдова, В.А.Кременюк, А.И.Уткин и др.; РАН, Институт США и Канады. М.: Наука, 1999. 143 с.
- Россия и Украина: из летописи родства двух культур / В.И.Десятерик, Е.А.Мазур (сост.). М.: Фонд имени И.Д.Сытина, 2003. 223 с.
- Россия и Черноморские проливы (XVIII-XX столетия) / Л.Н.Нежинский, А.В.Игнатъев (ред.). М.: Международные отношения, 1999. 557 с.
- Россия и Юг: возможности и пределы взаимодействия / Р.М.Аваков (отв. ред.), С.В.Жуков, Д.Б.Малышев и др. М.: Финстатинформ, 1996. 252 с.
- Россия на рубеже XXI века. Оглядываясь на век минувший / Ю.А.Поляков, А.Н.Сахаров (отв. ред.); Ин-т российской истории. М.: Наука, 2000. 343 с.

- Цымбурский В.Л. «Европа-Россия»: третья осень системы цивилизаций. *Полис*. 1997. № 2. С. 56-76.
- Цымбурский В.Л. «От великого острова Руси ...» (К прасимволу российской цивилизации). *Полис*. 1997. № 6. С. 34-57.
- Цымбурский В.Л. SPEAK, MEMORY! (Введение в книгу «Конъюнктуры Земли и Времени»). *Полис*. 2011. № 2. С. 145-161.
- Цымбурский В.Л. Борьба за «евразийскую Атлантиду»: геоэкономика и геостратегия. М.: Институт экономических стратегий, 2000.
- Цымбурский В.Л. Второе дыхание Левиафанов. *Полис*. 1995. № 1. С. 87-92.
- Цымбурский В.Л. Геополитика для «евразийской Атлантиды». *Pro et contra*. 1999. Т. 4. № 4. С. 141-174.
- Цымбурский В.Л. Геополитика как мировидение и род занятий. *Полис*. 1999. № 4. С. 7-28.
- Цымбурский В.Л. Дважды рожденная «Евразия» и геостратегические циклы России. *Вестник Евразии*. 2003. № 4. С. 5-30.
- Цымбурский В.Л. Земля за великим Лимитрофом: от «России Евразии» к «России в Евразии» [Электронный ресурс]. Режим доступа: // www.archipelag.ru
- Цымбурский В.Л. Идентичность геополитическая. *Новая философская энциклопедия* : в 4 т. М.: Мысль, 2001. Т. 1.
- Цымбурский В.Л. Как живут и умирают международные конфликтные системы (судьба Балто-Черноморской системы в XVI-XX веках). *Полис*. 1998. № 4. С. 52-73.
- Цымбурский В.Л. Метаморфоза России: новые вызовы и старые искушения. *Вестник Московского университета*. Сер. Социально-политические исследования. 1994. № 3. С. 3-10; № 4. С. 36-40.
- Цымбурский В.Л. Народы между цивилизациями [Электронный ресурс] Режим доступа: // www.archipelago.ru
- Цымбурский В.Л. Остров Россия (перспективы российской геополитики). *Полис*. 1993. № 5. С. 6-24.
- Цымбурский В.Л. Остров Россия. Геополитические и хронополитические работы. 1993-2006. М.: РОССПЭН, 2007.
- Цымбурский В.Л. Остров Россия: Циклы похищения Европы (Большое примечание к «Острову Россия») [Электронный ресурс]. Режим доступа: // www.archipelago.ru
- Цымбурский В.Л. Россия – Земля за Великим Лимитрофом: цивилизация и ее геополитика. М.: Эдиториал УРСС, 2000. 142 с.
- Цымбурский В.Л. Русские и геоэкономика. *Pro et contra*. 2003. Т. 8. № 2. С. 178-213.
- Цымбурский В.Л. Сюжет для цивилизации-лидера: самооборона или саморазрушение? (В полемике с версией С.Хантингтона). *Полис*. 1995. № 1. С. 134-147.
- Цымбурский В.Л. Тютчев как геополитик. *Общественные науки и современность*. 1995. № 6. С. 86-98.
- Шульга М.А. Російський дискурс геополітики: Монографія. К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. 524 с.

- Шульга Марина. Геополітика – геоеконіміка – хронополітика. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 148-156.
- Шульга Марина. Геополітичні виміри української євроінтеграції в уявленнях російських науковців. *Політичний менеджмент*. 2007. № 5. С. 138-147.
- Шульга Марина. Геополітичні інтенції російських цивілізаційних концепцій. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 141-150.
- Шульга Марина. Європа та «інші». *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 157-165.
- Шульга Марина. Критерії європейської ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 139-147.
- Шульга Марина. Поняття геополітичного образу в сучасній російській геополітиці. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 139-147.
- Шульга Марина. Цивілізаційна рубіжність України у дзеркалі російської науки. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 106-114.
- Яковенко И. Небесный Иерусалим, или Российская империя: диалектика должного и сущего. *Рубежи*. 1997. № 7. С. 81-94; № 8-9. С. 27-46.
- Яковенко И. Страна в имперской ловушке (о естественных границах и оптимальных размерах территории России). *Открытая политика*. 1999. № 9-10. С. 25-32.
- Яковенко И.Г. Прошлое и настоящее России: Имперский идеал и национальный интерес. *Полис*. 1997. № 4. С. 88-96.

Семінарське заняття №21-22 **Україна в сучасній системі геополітичних координат**

1. Загальна характеристика геополітичного простору України.
2. Багатовекторність зовнішньої політики незалежної України в 1991-2014 роках.
3. Радикальна зміна зовнішньополітичного курсу України в 2014-2016 роках: від багатовекторності до євроатлантичної інтеграції.
4. Сучасний стан українсько-російських відносин. Мінські домовленості й засідання «нормандської четвірки».
5. Українсько-американські відносини на сучасному етапі.
6. Участь України в глобальних міжнародних організаціях.

Література:

- Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Баган Олег. Україна XXI століття: геополітичні виклики [Електронний ресурс] / Режим доступу: Сурма козацький журнал // <http://universum.lviv.ua/journal/2010/6/dnistr.htm>
- Бадзьо Ю. Український вибір. К.: Смолоскип, 2004. 56 с.
- Базив Д.П. Геополитическая стратегия Украины. К., 2000. 192 с.

- Бакаєв О.О., Пирожков С.І., Ревенко В.Л. Міжнародні транспортні коридори – особливий пріоритет України на шляху інтеграції у світову економічну систему. *Стратегічна панорама*. 1999. № 4. С. 37-55.
- Барановський Фелікс. Чинники та мотиви європейської інтеграції України. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 115-124.
- Безпека України – 2010: Безпека України: геополітичний вимір / Під ред. В.П.Горбуліна, А.М.Зленка, Г.К.Крючкова та ін. К.: Громад.-політ. об'єд. «Український форум», 2007. 128 с.
- Бжезінський З. Україна має стати європейською державою. *Сучасність*. 1991. № 9.
- Бжезінський Збігнєв. Україна у геостратегічному контексті. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
- Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації. *Політична думка*. 2001. № 4. С. 68-83.
- Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. К.: ВО «Батьківщина»; Броди: Просвіта, 2001. 301 с.
- Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994. 168 с.
- Бурант Р. Україна і Польща: до стратегічного партнерства. *Політична думка*. 1997. № 3. С. 97-100.
- Бурдяк Віра, Мороз Ігор. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у ньому польського фактора. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 165-174.
- Бутейко Д.Д. Куди прямує Україна. К.: Видавничий дім «Юридична книга», 2001. 56 с.
- Валевський О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України. (Наук. доп. / Нац. ін-т стратег. досліджень: Вип. 45). К., 1995. 99 с.
- Василенко С. Геополітичні концепції і українська геополітика. *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / Редколегія: М.Михальченк, В.Андрущенко, Ф.Рудич. К., 2000. Вип. 2. С.63-73.
- Василенко С.Д. Європейський вибір України. Одеса: «ВидавІнформ» ОНМА, 2003. 212 с.
- Василенко С.Д. Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса, 2000.
- Василенко Світлана. Геополітичні вектори України: витоки й особливості їх формування. *Нова політика*. 2000. № 3 (29). С. 46-51.
- Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: Геополітичне становище України та її національні інтереси. К.: Демократична Україна, 1997. 422 с.
- Гальчинський А. Украина – Россия: новая повестка дня стратегического партнерства. *День*. 2005. 12 апреля.
- Гальчинський А.С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: Аналітичні оцінки. К.: НІСД, 2003. 23 с.

Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.

Гнатюк Микола. Переваги стратегії приєднання України до Європейського Союзу: SWOT аналіз. *Політичний менеджмент*. 2010. № 3. С. 147-153.

Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність: Авторизований переклад з польської. Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики. К.: Критика, 2005. 528 с.

Грищенко Т. Геостратегія пост біполярності (сучасні американські концепції та Україна). *Політична думка*. 1997. № 1.

Дашкевич Я.Р. Большая граница Украины (Этнический бартер или этноконтактная зона). *Этноконтактные зоны в Европейской части СССР (география, динамика, методы изучения)*. М., 1989.

Дергачов О. Небезпека як атрибут державності. *Політична думка*. 1997. № 1.

Дергачов О. Україна в сучасних геополітичних перетвореннях. *Політична думка*. 1998. № 2.

Дергачов Олександр. Геополітичні констеляції посткомуністичного світу. *Політична думка*. 1995. №1. С. 51-62.

Дергачов Олександр. Міжнародне становище України. *Політична думка*. 2000. № 2. С. 92-110.

Дергачов Олександр. Україна в європейському та євразійському інтер'єрі. *Політична думка*. 2000. № 4. С. 80-91.

Держалюк М. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях 20 ст. *Політична думка*. 1996. № 1. С.64-85.

Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 310 с.

Евзеров Р.Я. Украина: с Россией вместе или врозь? М.: Весь мир, 2000. 158 с.

Зінченко А.Л., Дячук Ю.І. Геополітичні дослідження в Україні в 90-х роках ХХ століття: спроба критичного аналізу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. Ред.. С.В.Віднянський. Вип. 10. К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. С. 260-286.

Зовнішня політика політика України та шляхи країни до Європи. К.: Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України, 2007. 170 с.

Кір'яков П.О., Лускалова К.Є., Литвиненко В.І. Україна в російських геополітичних концепціях. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4. С. 51-59.

Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми сучасної трансформації. К.: ДрУк, 1999. 446 с.

Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). К.: «ARC-UKRAINE», 1996. 793 с.

Левандовський В. Україна в геополітичних концепціях першої третини 20 ст. *Політична думка*. 1994. № 3. С. 52-60.

Липа Ю. Призначення України. Львів, 1992.

Липа Ю. Розподіл Росії. Львів, 1995.

Липинський В. Листи до братів-хліборобів. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 10.

Лисицин Є. Стратегічне партнерство – поняття сучасне. *Віче*. 1999. № 2. С. 32-43.

Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе: У 2 т. К., 1994.

Лисяк-Рудницький І. Україна між сходом і заходом. Формування українського народу й нації. Русифікація чи малоросіянізація? Серія «Бронебійна публіцистика» / За загальною редакцією Лариси Івшиної. Видання перше. Бібліотека газети «День» «Україна Incognita». К.: ПрАТ «Українська прес-група», 2012. 64 с.

Лосєв І. Крим як геополітична проблема України на зламі ХХ-ХХІ століть [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nomos.com.ua/content/view/36/1/>

Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З.Бжезінського. *Сучасна українська політика*. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.

Рудич Ф. Місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Нова політика*. 1998. № 5 (19). С. 18-23.

Рудич Ф. Украина, Россия, Беларусь в новом геополитическом пространстве: варианты политической модернизации. *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / Редколегія: М.Михальченко, В.Андрущенко, Ф.Рудич. К., 2000. Вип. 2. С. 45-63.

Рудич Ф. Україна в геополітичному контексті. *Віче*. 1998. № 11. С. 3-20.

Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 40-44.

1. Предмет політичної географії та її місце в системі наук.
2. Джерела і методи політико-географічних досліджень.
3. Основні етапи становлення і розвитку світової політико-географічної думки.
4. Українська політико-географічна думка з найдавніших часів до початку ХХ ст.
5. Політико-географічні праці С. Рудницького і Ю. Липи.
6. Політико-географічна концепція М. Грушевського.
7. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі.
8. Поняття і функції державних кордонів.
9. Державний кордон України через призму державотворчих процесів.
10. Державотворчі процеси та державний кордон сучасної України.
11. Характерні риси географічного потенціалу сучасної державної території України.
12. Проблеми зміцнення державного кордону України після агресії Російської Федерації (анексія Криму, окупація окремих районів Донецької і Луганської областей).
13. Державно-територіальний устрій України.
14. Загальна характеристика етнополітичного простору України.
15. Географія релігій. Релігійна геоситуація в сучасному світі.
16. Релігії в Україні. Сучасна георелігійна ситуація в Україні.
17. Основні етапи і проблеми становлення української політичної нації.
18. Географія політичних партій та ідеологій в Україні.
19. Проблеми та перспективи геоекономічної політики України.
20. Проблеми і перспективи формування загальнонаціональної ідентичності в Україні.
21. Поняття геополітики, її методи і функції.
22. Складові геополітики: геоекономіка, геокультура, геополітика емоцій тощо.
23. Основні закони геополітики.
24. Категорії геополітики.
25. Геополітичні епохи.
26. Джерела геополітики: концепції цивілізаційного підходу до історичного процесу.
27. Джерела геополітики: військово-стратегічні теорії.
28. Джерела геополітики: концепції географічного детермінізму.
29. Геополітичні погляди Ф. Ратцеля.
30. Карл Гаусгофер – класик німецької геополітики.
31. Геополітичні аспекти в працях Ф. Науманна, М. Вебера, К. Шмітта, Ю. Габермаса.
32. «Географічна вісь історії» Гелфорда Макіндера.
33. Геополітичні погляди Р. Челлена. Введення до наукового обігу терміна «геополітика».

34. Геополітична концепція А. Т. Мегена.
35. Еволюція геополітичних поглядів З. Бжезінського.
36. «Зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона.
37. Американська геополітична думка на зламі ХХ і ХХІ ст. (Ф. Фукуяма, Р. Куглер, Г. Кісінджер, Р. Каган та ін.).
38. Французька геополітична думка (Ш. де Голль, Ж. Атталі, Ів Лакост, Р. Арон, Ж.-Ф. Ревель, М. Фуше, Е. Тодд).
39. Геополітична концепція російського євразійства.
40. Основні етапи становлення і розвитку української геополітичної думки.
41. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність.
42. Росія та Україна в геополітиці США.
43. Геополітичні процеси в Європі після закінчення Другої світової війни.
44. Україна і країни Європейського Союзу.
45. Геостратегія Китаю.
46. Геополітика нацистської Німеччини в 1933-1945 рр.
47. Геополітика Японії: минуле і сучасне.
48. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав.
49. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки.
50. Російська геополітика на сучасному етапі. «Гібридна війна» Російської Федерації проти України.
51. Участь України в глобальних міжнародних організаціях.
52. Україна і НАТО: етапи та особливості співпраці.
53. Революція 2020 р. в Республіці Білорусь і позиція України.
54. Геополітика Кавказу. Відновлення азербайджано-вірменської війни у 2020 р. і позиція України.
55. Проблеми національної та міжнародної безпеки України.
56. Інформаційна війна і геополітика.
57. Міжнародний тероризм.
58. З. Бжезінський про місце України в сучасному світі.
59. Ф. Фукуяма про сучасні українсько-російські відносини.
60. Ю. Габермас про сучасне геополітичне становище України

ЗМІСТ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	3
2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	5
5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	6
РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	6
6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	12
6.2. Структура навчальної дисципліни	37
6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять.....	39
6.4. Самостійна робота.....	39
7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ.....	41
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ	52